

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Pedagogiky a psychologie – oddělení sociálních studií

Bakalářský studijní program: Sociální péče

Obor: Sociální pedagog

Název BP:

Šikana u dětí mladšího a staršího školního věku

Autor:

Zuzana TUZAROVÁ

Jasminová 2146

288 02 NYMBURK

Podpis autora:

Zuzana Tuzarová

Vedoucí práce: PhDr. Jan Sochůrek

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146074901

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
81	0	22	20	17	2

V Nymburku dne: 20.11.2004

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/535 2332

Katedra: Pedagogiky a psychologie – oddělení sociálních studií

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát) Zuzana Tuzarová
adresa: Jasminová 2146, 288 03 Nymburk
obor (kombinace): sociální pedagog
Název BP: Šikana dětí mladšího a staršího školního věku

Název BP v angličtině: Vexation of children of younger and older pupilage

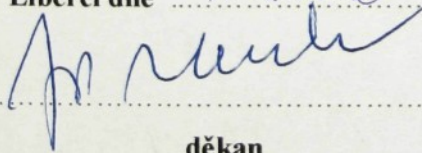
Vedoucí práce: PhDr. Jan Sochůrek

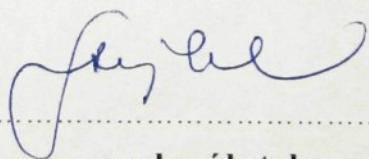
Konzultant:

Termín odevzdání: 30. dubna 2004

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 13. 12. 2002

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (kandidát): ZUZANA TUZAROVÁ

Datum: 15. 12. 2002

Podpis: ZUZAROVÁ

KSS/SPED

65A, [16] A - příl.

Cíl:

Cílem práce je zjistit současnou problematiku šikany u dětí mladšího a staršího školního věku na okrese Nymburk.

Předpoklady:

Předpokládáme, že se s šikanou setkala více jak polovina dětí zkoumaného vzorku.

Předpokládáme, že se s přibývajícím věkem budou projevy šikany měnit.

Metody:

Dotazník vlastní konstrukce.

Rozhovor s pedagogy.

Rozhovor s účastníky zkoumaného vzorku.

Literatura:

Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha 2002.

Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Portál, Praha 2000

Sochůrek, J.: Vybrané kapitoly ze sociální patologie. TU Liberec, Liberec 2001.

Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Portál, Praha 1995.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum 20. 11. 2004

Podpis

Suzanova

PODĚKOVÁNÍ

U příležitosti ukončení zadané bakalářské práce si dovoluji vyslovit poděkování vedoucímu bakalářské práce PhDr. Janu Sochůrkovi za jeho odborné rady a připomínky, jakož i obětavé vedení při vypracování bakalářské práce.

Autor

Název BP: Šikana u dětí mladšího a staršího školního věku

Název BP v angličtině: The vexation of children of younger and
older pupilage

Jméno a příjmení autora: Zuzana Tuzarová

Akademický rok odevzdání BP: 2004

Vedoucí BP: PhDr. Jan Sochůrek

Resumé:

Uvedená bakalářská práce se zabývá problematikou šikany u dětí mladšího a staršího školního věku jako sociálně patologického jevu. Cílem práce bylo zjistit současný stav šikany na okrese Nymburk.

Summary

In this bachelor project I have concerned in problems of the vexation of children of younger and older pupilage as a social patologic phenomenon. The objective of my work was a research of the vexation in the district of Nymburk.

OBSAH:

I	ÚVOD	8
II	TEORETICKÁ ČÁST	10
II.1	VÝVOJ OSOBNOSTI	10
II.1.1	<i>Charakteristika jednotlivých fází.....</i>	<i>10</i>
II.2	SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝ JEV.....	12
II.3	PORUCHY CHOVÁNÍ.....	13
II.3.1	<i>Základní charakteristika poruch chování a jejich příčiny.....</i>	<i>14</i>
II.3.2	<i>Faktory zvyšující riziko rozvoje poruch chování.....</i>	<i>15</i>
II.3.3	<i>Poruchy chování v dětském věku.....</i>	<i>17</i>
II.3.4	<i>Vývojová podmíněnost poruchového chování.....</i>	<i>17</i>
II.4	CHARAKTERISTIKA PORUCH CHOVÁNÍ V DĚTSKÉM VĚKU	19
II.5	AGRESIVNÍ PORUCHY CHOVÁNÍ	20
II.5.1	<i>Vymezení pojmu agresivní chování, agresivita, agrese.....</i>	<i>20</i>
II.5.2	<i>Některé příčiny vzniku agresivity.....</i>	<i>21</i>
II.6	ŠIKANA.....	21
II.6.1	<i>Motivy a příčiny šikanování.....</i>	<i>23</i>
II.6.2	<i>Agresor šikany.....</i>	<i>24</i>
II.6.3	<i>Oběť šikany.....</i>	<i>26</i>
II.6.4	<i>Typy šikanování.....</i>	<i>26</i>
II.6.5	<i>Stadia šikanování.....</i>	<i>28</i>
II.7	PREVENCE	29
III	PRAKTICKÁ ČÁST.....	32
III.1	CÍL PRAKTICKÉ ČÁSTI	32
III.2	HYPOTÉZY ŠETŘENÍ.....	32
III.3	POPIS ZKOUMANÉHO VZORKU.....	32
III.4	POUŽITÉ METODY	33
III.5	PRŮBĚH PRŮZKUMU	34
III.6	PREZENTACE ZÍSKANÝCH DAT	34
III.7	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ PRAKTICKÉ ČÁSTI	59
III.8	VYHODNOCENÍ STANOVENÝCH HYPOTÉZ	61
IV	ZÁVĚR	63
IV.1	ZÁVĚREČNÁ DOPORUČENÍ	64
V	PŘÍLOHY.....	66
V.1	VLASTNÍ DOTAZNÍK	66
V.2	GRAFY.....	70
V.2.1	<i>Graf k tabulce č. 1</i>	<i>70</i>
V.2.2	<i>Graf k tabulce č. 2</i>	<i>70</i>
V.2.3	<i>Graf k tabulce č. 3</i>	<i>71</i>
V.2.4	<i>Graf k tabulce č. 4</i>	<i>71</i>
V.2.5	<i>Graf k tabulce č. 5</i>	<i>72</i>
V.2.6	<i>Graf k tabulce č. 6</i>	<i>72</i>
V.2.7	<i>Graf k tabulce č. 7</i>	<i>73</i>
V.2.8	<i>Graf k tabulce č. 8</i>	<i>73</i>
V.2.9	<i>Graf k tabulce č. 9</i>	<i>74</i>
V.2.10	<i>Graf k tabulce č. 11a.....</i>	<i>74</i>

V.2.11	Graf k tabulce č. 11b.....	74
V.2.12	Graf k tabulce č. 12.....	75
V.2.13	Graf k tabulce č. 13.....	75
V.2.14	Graf k tabulce č. 14.....	76
V.2.15	Graf k tabulce č. 15.....	76
V.2.16	Graf k tabulce č. 16.....	77
V.2.17	Graf k tabulce č. 18.....	77
V.2.18	Graf k tabulce č. 19.....	78
V.2.19	Graf k tabulce č. 20.....	78
V.2.20	Graf k tabulce č. 21.....	79

VI	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	80
-----------	---------------------------------------	-----------

I ÚVOD

„Schytáš to za to, že jsi Žid; za to, že černou kůži máš; za to, že rány nevracíš; za to, že v tísní ránu dáš. Schytáš to za to, že jsi nejtlustší; za to, že nejsi velký dost. Jsou lidé, kteří slíznou to za každou malou pitomost.“

Úryvek z „Blues o opuštěnosti na hřišti“

Adrian Mitchell

Téměř každý den jsme prostřednictvím médií informováni o násilí, agresí a brutalitě občanů naší společnosti. Jakákoliv informace o případech, ve kterých se objevuje zákeřnost, sobeckost, kdy chování útočníků postrádá jakoukoliv logiku, jistě určitým způsobem ovlivní každého z nás.

Problematika šikanování se dotýká celé naší společnosti. Věková hranice účastníků se posouvá směrem dolů, přibývá bezohlednosti a brutality. S agresivitou se setkáváme již u dětí v prvních třídách základních škol. Přesto, že jsou následky tohoto sociálně patologického jevu mnohdy katastrofální a tragické, bývá otázka šikany podceňována až přezírána. Dospělí by se častěji měli zamýšlet, zda-li jejich děti mají ve společnosti svých vrstevníků postavení na stejné úrovni jako ostatní. Důsledky šikany jsou negativní nejen pro oběť, ale také pro útočníka a následně pro celou společnost. Proto by nejen rodiče, ale především pedagogové měli preventivně působit na děti již od útlého věku. Statistiky ukazují, že téměř každé páté dítě se na našich základních školách již se šikanou setkal. Negativní chování mezi dětmi nesmí být dospělými tolerováno či přehlíženo. Pokud nedojde ke změně současného stavu, statistické údaje by v budoucnu mohly být ještě vyšší.

Cílem práce je shrnout a zhodnotit současný stav šikany u dětí na základní škole v okrese Nymburk z pohledu sociálního pedagoga. Teoretická část je zaměřena na specifikaci šikany jako

sociálně patologického jevu, který souvisí s agresivní poruchou chování. Zaměřuje se na definování motivů a příčin šikany. Detailně popisuje různé formy, typy a stádia jejího vývoje. Hlavní částí celé práce je průzkum výskytu šikany a jejího vnímání mezi žáky pátých a osmých ročníků základní školy. Závěrem práce je návrh způsobů prevence, které přispějí k předcházení a snižování projevů šikany u dětí na základních školách.

II TEORETICKÁ ČÁST

II.1 Vývoj osobnosti

Vzhledem k tématu naší práce se soustředíme na období školního věku dítěte, zvláště na období mladšího a staršího školního věku.

Nástup do školy je pro dítě mezníkem v procesu socializace. Dítě se odpoutává od závislosti na rodině. Její vliv je nahrazován působením jiných sociálních skupin. Dítě se stává školákem, získává novou roli, nové zkušenosti. Ve škole se rozvíjí jeho schopnosti, dovednosti.

Období školního věku lze rozdělit do tří fází (Vágnerová, 2000):

- raný školní věk - od 6-7 let do 8-9 let,
- střední školní věk - od 8-9 let do 11-12 let,
- starší školní věk - od 11-12 let do ukončení povinné školní docházky, přibližně do 15 let.

II.1.1 Charakteristika jednotlivých fází

V **raném školním věku** se dítě podřizuje **roli žáka**, která je mu určena. Je vytvářena tzv. norma žáka, tvořená souborem vlastností, které jsou od žáka očekávány. Společnost vyžaduje, aby dítě normu respektovalo. Dítě, které se chová dle očekávání, je odměňováno. Pokud se chová v rozporu, bývá hodnoceno záporně, bývá odmítáno. Další rolí, je **role spolužáka - vrstevníka**. Děti v třídním kolektivu jsou na stejné úrovni vývoje. Dítě se učí přijímat novou pozici ve skupině, učí se spolupracovat s ostatními, komunikovat s nimi, sebeovládat se, být solidární. Přijímá skupinové normy uvnitř třídního kolektivu. Osvojuje si také pravidla, podle kterých se musí ve škole chovat a která jsou závazná pro všechny. Děti v tomto věku se ochotně řídí pravidly, jejichž dodržování od nich škola vyžaduje, přijímá roli hodného žáka.

Role žáka v období **středního školního věku** závisí na ztotožnění se s rolí samotného jedince. Děti si osvojily platná pravidla chování ve škole. U dítěte se mění sebehodnocení. Mění se jeho postoj k učiteli. Nejde již o emocionální vazbu mezi ním a žákem. Pro dítě se stává důležitějším, zda jsou požadavky, které učitel od něho vyžaduje, v souladu s předem stanovenými pravidly. Pokud se požadavky liší, dítě toto pocituje jako nespravedlivé a nechce se jimi řídit.

V období středního školního věku jsou již děti schopny si ve skupině vytvářet vlastní pravidla, vlastní normy, které jsou pro ně důležité. Pro děti jsou závazné, a pokud se dle nich nechovají, nejsou do třídního kolektivu přijaty. Dochází k izolaci, což mnohdy pro dítě znamená raději se těmto normám podřídit. Ve skupině se učí jiným způsobům chování než v rodině. Vrstevnická skupina začíná v období středního školního věku nahrazovat pocit jistoty a bezpečí, který byl uspokojován v rodině. Děti jsou schopné vytvořit skupinu, která jedná jako celek, což se může projevovat jak negativně, tak pozitivně. V tomto období se prvně objevuje **šikanování**. Děti se stávají více samostatnými také v názorech na ostatní, na své spolužáky. Hodnoceny jsou zjevné projevy, ale také zda jim jsou tyto projevy příjemné nebo ne. Více jsou populární děti, které mají smysl pro humor, jsou veselé, přátelské, které nejsou sobecké. Nepopulárním se stává žák, který neodpovídá požadavkům vrstevníků, je něčím jiný, nějak nepříjemný.

Starší školní věk - pubescence je přechodným obdobím mezi dětstvím a dospělostí (Vágnerová 2000). Dochází k proměně všech složek osobnosti dospívajícího jedince, zejména k pohlavnímu dozrávání, proměně vlastního těla. Mění se zevnějšek jedince, který se stává součástí sebehodnocení. Pubescent se v tomto období osamostatňuje, mění se jeho vztah k rodičům, snaží se od nich nějakým způsobem odlišovat. Velký význam má pro něho vrstevnická skupina, s jejímiž členy se snaží ztotožnit. Role, kterou zde získá, má velký vliv na jeho identitu. Normy, které

vrstevníci stanoví, jsou přednější než normy rodiny. Jejich dodržování je nutné, překročení norem je trestáno. Dochází k vyloučení ze skupiny a k izolaci. Jde o období spojené s ukončením povinné školní docházky, rozhodováním o budoucnosti, výběrem povolání. Jedinci prožívají první lásky. Dochází ke změnám emočního ladění jedince, projevující se impulzivitou, nedostatkem sebeovládání. Přecitlivělost, změna nálad znamená problémy v mezilidských vztazích, má vliv na vznik konfliktů. Pubescenti odmítají podřízenou roli, jsou k dospělým netolerantní.

II.2 Sociálně patologický jev

Každá společnost je založena na určitém normativním řádu, který tvoří sociální normy. Mezi sociální normy patří zákony, společenské návyky, mravy a tabu. Sociální chování je takové chování, které je v souladu s těmito stanovenými, uznávanými a akceptovanými normami.

Menší skupiny (např. sportovní sdružení, politické strany, zájmová sdružení atd.) si stanovují vlastní normy, které se nerozcházejí s normami společnosti. Na jejich dodržování a plnění dohlíží jak společnost, tak i skupina svými mechanismy k tomu určenými. V případě porušení norem dochází k potrestání.

Skupiny, které vyznávají zcela odlišné nebo zcela protikladné normy, hodnoty i morálku, se nazývají sociálně deviantní nebo sociálně patologické. Jedná se např. o gangy, nacionalistická hnutí, teroristické skupiny, negativní party, fanatické a náboženské sekty.

P. Hartl vysvětluje pojem sociální patologie takto: „Sociální patologie je zastaralý výraz pro odvětví sociologie, která se zabývala průběhem a podmínkami abnormálních sociálních procesů jako je zločinnost, pracovní úrazy, alkoholismus, dopravní nehodovost apod.“¹

¹ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál 2000,

Zapletal uvádí: „Negativní společenské jevy (sociálně patologické jevy) nekriminální povahy jsou takové jevy, které se v negativním směru odchyľují od norem a hodnot uznávaných společností.“² Upozorňuje na to, že protispoléenské jevy nejsou platným právem sankcionovány, ale jsou v zásadním rozporu s hodnotami a normami společností akceptovaných. Jsou charakteristické masovostí, trvalostí a rozšířeností v sociálních podmínkách. Tyto jevy často úzce souvisejí s delikvencí a kriminalitou. Řadíme mezi ně např. sebevražednost, alkoholismus, nealkoholovou toxikomanií, sexuální promiskuitu.

Mezi závažné sociálně patologické jevy patří **šikanování**, které není pouze problémem skupinovým, ale celospolečenským. S tímto sociálně patologickým jevem se setkáváme v mnoha podobách a může nás provázet po celý život. Vyskytuje se již u zcela malých dětí a s přibývajícím věkem se jeho procento zvyšuje. Později pokračuje u mladých lidí ve škole, v zájmových skupinách, v zaměstnání, v partnerských vztazích atd. Šikana, patřící do oblasti nežádoucí agresivity, je jednou z nejzávažnějších deformací sociálních vztahů, rolí a norem života. Projevuje se svévolným ponižováním, zastrašováním, donucováním, omezováním, vydíráním a týráním druhých osob.

II.3 Poruchy chování

Jak uvádí Vágnerová: „Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, event. na úrovni svých rozumových schopností.“³

s. 401
² Zapletal, J.: Kriminologie I. díl. 2. vyd. Praha: Policejní akademie ČR 1995, s. 9
³ Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1999, s. 274

II.3.1 Základní charakteristika poruch chování a jejich příčiny

Chování, které lze označit jako poruchové, mívá určité znaky:

Nerespektování platných sociálních norem

a) Pokud jedinec není schopen pochopit význam hodnot a norem, nejedná se o poruchu chování. Týká se to především mentálně retardovaných a lidí, kteří přicházejí z jiného sociálně-kulturního prostředí, kde platí jiné normy.

b) O poruchu jednání se jedná v případě, kdy jedinec normy chápe, ale odmítá jejich dodržování nebo se jimi nedokáže řídit. Důvodem může být jiná stupnice hodnot, rozdílný osobní postoj nebo neschopnost ovládat své chování např. z důvodu požití alkoholu či drog.

Neschopnost udržování přijatelných sociálních vztahů

Jedinec, který je nadměrně zaměřen na sebe, na uspokojování vlastních potřeb, z důvodu nedostatku empatie a egoismu není schopen udržovat přijatelné sociální vztahy. Velmi často ani nezažil citový vztah. Nerespektuje sociální normy a práva druhých lidí. Přátelství využívá pro osobní užitek. Svědomí těchto jedinců není dostatečně rozvinuté, při porušení normy neuznávají svoji vinu.

Agresivita

Agresivita je způsobem reagování, který bývá spojen s porušováním práv ostatních. V dětském věku mohou mít poruchy chování přechodný charakter. Mnohdy však bývají signálem pozdější poruchy osobnosti. Delikventní chování začíná ve většině případů již v dětství.

II.3.2 Faktory zvyšující riziko rozvoje poruch chování

M. Vágnerová uvádí: „Dispozice k poruchovému chování je multifaktoriální. Projeví se zde jak biologické předpoklady, tak vliv mnoha sociálních faktorů, tj. nežádoucích zkušeností. Jde o interakci rizikových vlivů.“⁴

Za základní rys je považováno chování, kterým jedinec v různé míře, opakovaně a dlouhodobě porušuje sociální normy. M. Vágnerová dodává: „Nejde o následky duševních poruch nebo onemocnění, ale o odchylky v osobnostním vývoji, které jsou dány interakcí základních etiologických faktorů.“⁵

Osobnostní faktory

- **genetické dispozice:** dispozice k disharmonickému vývoji a agresivnímu způsobu reagování, která se v dětství může projevovat na úrovni temperamentu;
- **oslabení nebo porucha centrální nervové soustavy:** rizikový faktor, který zvyšuje předpoklad vzniku nežádoucího reagování. Objevuje se nejčastěji u dětí se syndromem hyperaktivity, po úrazech hlavy apod.
- **úroveň inteligence:** nepatří mezi faktory ovlivňující riziko vzniku poruchového chování. Významnějším faktorem je v tomto směru míra sociokulturní zanedbanosti, která však souvisí s nižší kvalitou rodinného prostředí.

Vliv sociálního prostředí

Riziko výskytu nežádoucích způsobů chování představuje nevhodné nebo nepodnětné rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Patří sem napodobování poruchového chování, přejímání odlišného normativního a hodnotového systému rodiny, nebo důsledky rané citové deprivace, která má vliv na změnu dětské osobnosti. Negativní vliv mohou mít i jiné sociální skupiny. Jde

⁴ Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese, 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1999, s. 275.

⁵ Vágnerová, M.: Psychologie problémového dítěte školního věku. Praha: Univerzita Karlova, 1997, s. 67.

zejména o působení asociální party v období dospívání. Význam rodiny je pro rozvoj dětské osobnosti rozhodující a jakákoliv sociální skupina, která jedince následně ovlivňuje, by neměla mít na jeho vývoj negativní vliv.

Rizika rodinného prostředí

a) Někteří **rodiče jsou anomální osobnosti**, neschopné řádně plnit výchovnou úlohu. Nemají zájem o děti, jsou citově chladní. Děti bývají v těchto rodinách citově, ale také komplexně deprivované, zanedbávané, v některých případech i týrané.

b) **Neúplná rodina** představuje rovněž zvýšené riziko. Osamělý rodič není vždy schopen zastat obě role. Není schopen poskytnout dítěti podporu a všechny vzorce chování, které jsou pro jeho vývoj důležité. V převážné většině chybí dítěti mužský vzor chování.

c) Počty poruchového chování narůstají také u mladistvých žijících v úplných rodinách, které však fungují spíše formálně. Může jít o tzv. **subdeprivační zkušenost** dítěte, kdy rodina neposkytuje důležité podněty pro dětský rozvoj. Další možnou příčinou mnohdy až kriminálního chování dětí je nuda, chybějící smysl života a cíle. Pokud nemají děti ve svých rodičích pozitivní příklad, nemají se čemu naučit. Využití volného času sledováním televize či videa není pro dospívající lákavé. Vyhledávají jiný způsob trávení volného času, který bývá často až za hranicí kriminálního chování.

d) Některé **subkultury a sociální skupiny poruchové jednání dětí tolerují**, nebo dokonce vyžadují. Delikventní chování se poté rozvíjí jako napodobení dospělých, často i pod jejich dohledem. Existují také etnické skupiny, které dokonce své děti učí porušovat sociální, ale i právní normy.

e) Rizikem pro vznik nežádoucího chování může být i určitý životní styl a **životní prostředí**. Příkladem je život na sídlištích, který je typický svou anonymitou. Děti a mládež se

zde chovají jinak, spíše asociálně, než tam, kde na anonymitu nelze spoléhat (např. na vesnicích).

II.3.3 Poruchy chování v dětském věku

Dítě se v průběhu vývoje učí diferencovat žádoucí a nežádoucí chování a také vhodnost chování ve vztahu k dané situaci. V rámci **socializace**, tj. postupného začleňování jedince do společnosti, se dítě učí znát příslušné normy. Velice důležité však je, aby se jimi řídilo a podle nich se chovalo. V začátcích jeho chování regulují rodiče. Později je dítě schopné ztotožnit se s těmito normami natolik, že se chová požadovaným způsobem, aniž by je někdo kontroloval. Signálem dosažení tohoto stadia socializace je pocit viny, kterým dítě reaguje v případě nepřiměřeného chování. Dítě schopné dodržovat normy musí být natolik rozumově vyspělé, aby bylo schopné chápat nejen význam, ale i podstatu norem chování. Musí dosáhnout určité úrovně autoregulace a zvládnout odložit aktuální uspokojení, popřípadě se ho vzhledem k situaci zcela vzdát.

II.3.4 Vývojová podmíněnost poruchového chování

V rámci přechodu z předškolní úrovně prelogického myšlení do stadia konkrétních logických operací dochází k nepřesnostem v hodnocení skutečnosti. Tyto projevy často působí jako nepravdivé, ale v podstatě jde o smyšlenku neboli fantazijní produkci, nepřesné odlišení skutečnosti, kterou však dítě považuje za reálnou. V tomto případě jde spíše o nezralost kognice nebo autoregulace než o vědomé a plánovité překročení sociální normy.

Význam skupiny vrstevníků jako normativní skupiny vzrůstá ve středním školním věku (přibližně ve věku 10 - 12 let). Dítě potřebuje mezi svými spolužáky získat dobrou pozici, neboť kolektiv ve škole pro něho znamená značnou autoritu. Skupina žáků má však vlastní specifické generalizované normy platné bez

rozdílu pro všechny její členy. Dítě, které nevyhovuje očekávání vrstevníků, bývá odmítáno. Skupina dětí tohoto věku již dovede jednat jako celek. Dítě, které je odlišné nebo méně kompetentní, se stává terčem různých aktivit, v kterých se odmítavý postoj projevuje. To je důvodem, proč se objevuje **šikana** a další skupinové prohřešky proti sociálním normám.

V období dospívání se stává důležitým vývojovým znakem změna myšlení, která je dána rozvojem formálních logických operací. Dospívající neakceptuje, co mu dospělí předkládají. Začíná uvažovat také o možnostech, které dosud neexistovaly. Dává najevo potřebu uplatnit vlastní názor, mění se jeho vztah k autoritě. Člověka hodnotí na základě jeho reálných schopností a vlastností. Vyžaduje upřímnost a otevřenost, ale na jakékoli připomínky reaguje z důvodu nejistoty přecitlivěle. Vliv rodiny na dospívající děti obecně slábne. Na vznik nežádoucího chování má prvořadý vliv vrstevnická skupina s jinými, často obecně nepřijatelnými normami. V tomto období je větší riziko experimentování, které překračuje běžné sociální normy chování. Na dospívajícího již nemá vliv pouhá formální autorita. Skutečnou autoritu proto v mnohých případech nikdo společensky přijatelný nemá.

Dospívající, kterým chybí citové zázemí v rodině, se definitivně z rodiny odpoutávají. Rodiče se o jedince nezajímají a péče spočívá převážně v materiálním zajištění. Dospívající již nemá důvod rodiče respektovat. Jsou natolik fyzicky zdatní, aby akceptovali fyzické tresty. Pro dospívající jedince rodiče nepředstavují autoritu a pro školu neexistuje prostředek, kterým by jejich chování ovlivnila. Objevují se přestupky, které již mají charakter kriminálního chování (např. krádeže, přepadávání, vloupání apod.). Rozvíjení vlastní identity může být za určitých okolností velmi těžké.

Pro jedince je potřebné, aby získali sebeúctu a potvrdili si vlastní kompetence. Toho však není mnohdy možné dosáhnout sociálně přijatelnými aktivitami. Vzhledem k tomu, že lepší

varianta není dostupná, objevuje se nežádoucí činnost v nevhodné společnosti.

Přechodná fáze emancipace nevede okamžitě k dosažení individuální samostatné identity, zůstává zatím kdesi uprostřed. Dospívající se již neidentifikuje s rodinou, ale s vrstevnickou partou, od které přebírá novou tzv. sociální identitu. Identita je dána příslušností ke skupině, jejíž pravidla mají prioritu před normami světa dospělých. Tímto způsobem se vytváří další specifická kategorie poruchového chování. Už nejde jen o porušení zákazu, ale o komplexní proměnu norem chování směrem k nežádoucí variantě.

V období adolescence se dospívající jedinec stále více osamostatňuje, získává téměř všechna práva dospělých. Dospívající mají pocit, že můžou všeho dosáhnout snadno a bez odkladu. Snaží se dosáhnout uspokojení všech svých potřeb bez vynaložení vlastního úsilí a bez ohledu na druhé. Pro své zájmy mají zvýšenou potřebu finančních prostředků, které si však nejsou schopni tak rychle vydělat. Proto jsou ochotni překročit normy jak sociální, tak i právní a dochází ke vzniku jejich kriminálního jednání.

II.4 Charakteristika poruch chování v dětském věku

Poruchy chování M. Vágnerová (2000) dělí do dvou skupin:

- a) **Neagresivní** - dochází k porušování sociálních norem, ale nejsou spojeny s agresivitou (např. lži, záškoláctví, útěky, toulání).
- b) **Agresivní** - jedná se o násilné porušování a omezování práv ostatních, a proto je lze považovat za závažnější (např. násilné chování, šikanování, vandalismus, týrání).

Mezi oběma typy není přesná hranice, mohou se různým způsobem kombinovat. Pro komplexní hodnocení těchto projevů však mají význam další charakteristické znaky:

- četnost takových projevů,
- jejich variabilita,
- doba, kdy se poprvé objevily (ranější vznik poruchy znamená horší prognózu),
- intenzita a závažnost projevu, vztah k okolnostem (tzn. příprava a promyšlenost činu), sociální charakter (chování ve skupině, organizovanost chování).

O poruchách chování lze hovořit až ve středním školním věku, tj. v prepubertě. U disponovaných dětí nebo za nepříznivých okolností se můžeme setkat s nápadnějším chováním již v ranějším věku. Může jít o signál nerovnoměrného vývoje osobnosti případně dalších potíží. Odchytky v chování mohou mít zároveň charakter přechodný, které však nemají význam pro další vývoj dítěte.

II.5 Agresivní poruchy chování

II.5.1 Vymezení pojmu agresivní chování, agresivita, agrese

Agresivním chováním rozumíme porušení sociálních norem, které narušuje práva a omezuje ostatní jedince. Může jít o symbolické či reálné omezování, poškozování a ničení.

Agresivitou rozumíme sklon k takovému jednání.

Agrese označuje projev tohoto jednání.

Agresivní chování je prostředkem jedince k tomu, jak dosáhnout uspokojení, kterému stojí v cestě překážky. Jde o obranný mechanismus řešící problém útokem na překážky. Agresivní jednání může být prostředkem k uspokojení potřeb, které jsou pro jedince významné. Stane se zdrojem jistoty vlastních kompetencí, které jedinec může kdykoli použít.

II.5.2 Některé příčiny vzniku agresivity

Dispozice k agresivnímu jednání jsou u člověka vrozené. Přesto nejsou vlohy k agresii u všech lidí stejné. Sklon k agresivnímu jednání není závislý pouze na dědičnosti. Rozvíjí se sociálním učením a je ovlivněn prostředím. Dle P. Říčana (1995) se někteří psychologové shodují na tom, že agrese je naučená. Osvojujeme si ji na základě zkušenosti. Člověk se naučil pomocí agrese zmocnit žádoucího předmětu nebo si její agresí vynutit. Agresivnímu jednání se učíme na základě vlastních zkušeností nebo zprostředkovaně.

Dítě si vytváří tzv. zásobárnu malých agresivních scénářů např. tím, že si pamatuje způsoby vlastního jednání, které kdysi vedly k úspěchu. Vzorem je pro něho chování v rodině, ve školce a situace, se kterými se běžně setkává. Děti tráví mnoho volného času před televizní obrazovkou, kde agrese bývá odměňována a oslavována. Podle televizních scénářů si dítě postupně odvozuje určité zásady, podle kterých se chová a řídí v nových situacích. Utváří si nové názory, postoje a hodnoty. Tvorba vlastních scénářů dítěte je ovlivňována jednáním a chováním lidí, kteří jsou jím modelem. Prvními lidmi, se kterými se dítě identifikuje a ztotožňuje, jsou rodiče.

P. Říčan uvádí: „Šikana je zvláštní případ agrese. V podobném smyslu jako slovo agrese se užívá i slovo násilí, které vyjadřuje spíše způsob, jakým se agrese uskutečňuje.“⁶

Podle J. Sochůrka (2001) řadíme mezi agresivní poruchy chování vandalismus, týrání, přepadání a šikanu.

II.6 Šikana

Některé děti dost dobře neumí pojmenovat chování a jednání druhých vůči své osobě. Nedokážou rozpoznat škádlení od šikanování. Hranici mezi tím, či oním však určují děti samy,

⁶ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s.21.

podle toho jak se při těchto aktivitách cítí, jak na ně okolí působí, jak ji samy vnitřně prožívají, a v neposlední řadě, jaké na nich tato interakce zanechává stopy a následky.

Šikana pochází z francouzského slova **chicane**, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování... Ve většině případů jde o opakované ubližování, kterým oběť trpí mnohdy celé měsíce i roky. Za šikanu lze označit i jednotlivou událost zvláště krutého ublížení, která se zatím neopakovala.

P. Řičan uvádí definici šikany, se kterou pracují přední britští badatelé: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů. (Přeložila PhDr. Pavla Picková).“⁷

M.Vágnerová definuje šikanu jako: „Násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.“⁸

Šikana není závažnou agresivní poruchou chování pouze dětského věku. Týká se vždy celé skupiny. Jejím důsledkem je deformace sociálních vztahů, hierarchie rolí a postojů k normám. Pokud by ji zbývajících členové skupiny odmítli, možná by neexistovala. Společenská tolerance a její bagatelizování znamená značný problém. Popírání šikany může být obranou proti ní, když se jedinec cítí bezmocný a nedovede tento problém řešit. V tomto směru je významný nejenom postojový stereotyp určité společnosti k šikaně, ale také názory na šikanující a šikanované. Problémem na všech věkových úrovních bývá

⁷ Řičan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 26.

⁸ Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1999, s. 283.

nepříznivé hodnocení oběti.

Šikana se objevuje v různých formách také v armádě. Představuje zde jakýsi rituál, který je přehlížen nebo tolerován. Dochází k tomu, že se šikana přenáší sociálním učením na další generace. Starší voják si vlastní negativní zkušenost se šikanou, kterou musel jako nováček podstoupit, odreaguje na mladším. Mladší počítá s tím, že přijde doba, kdy bude mít určitou moc i on, dojde ke změně rolí a rituál šikanování se bude obdobným způsobem opakovat.

Šikana může být projevem zneužití moci, kterou jedinec díky svému postavení získal. K této formě šikany může dojít kdekoli např. na pracovišti. Důležitým faktorem, který pravděpodobnost výskytu šikany zvyšuje, je dle M. Vágnerové anticipace beztrestnosti. Agresor se nebojí trestu za spáchané šikanování. Počítá s tím, že se šikanou nebude nikdo zabývat, nebude ji nikdo řešit. Nadřízené složky se o šikaně ve většině případů ani nedozví, neboť oběť se nepokouší hledat pomoc a snaží se tuto přechodnou záležitost spíše přetrpět.

Potíže, které se u obětí šikany objevují, odpovídají vymezení šikany jako silného sociálního stresu. Tyto potíže lze zařadit do kategorie posttraumatické stresové poruchy, která se projevuje psychickými i somatizujícími symptomy. Zvýšený sklon k prožívání úzkosti, depresivní ladění, akcentace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost bývají důsledkem šikany. Ze somatických projevů se mohou objevit poruchy spánku, svalová tenze, snížená imunita, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody.

II.6.1 Motivy a příčiny šikanování

M. Kolář uvádí: „... krutost a touhu po moci - lze považovat za hlavní hnací motor konání agresorů. K tomu, aby někdo někomu ubližoval, však existují další motivy, které se k samostatným přidávají nebo je i předbíhají a vytvářejí

společně komplikované motivační struktury."⁹

Mezi motivy šikanování patří:

touha upoutat pozornost - agresor touží být středem pozornosti;

nuda - teprve při šikanování má agresor pocit, že opravdu žije;

zvědavost - agresor zkouší, co druhý vydrží;

žárlivost - agresor žárlí na oblíbeného jedince, a tak se mu mstí;

prevence - jedinec již dříve šikanovaný se sám stává agresorem;

motiv vykonat něco velkého.

Dle P. Řičana (1995) má šikana více příčin. Připomíná jednu skrytou příčinu - tlak kolektivu, který vyžaduje od chlapce nebo mladého muže, aby se choval tak, jak se od muže očekává. Aby byl mužně tvrdý, nikoliv změkčilý, aby se nebál rány a aby i on sám v případě potřeby dokázal ránu také dát.

P. Řičan k tomuto uvádí: „V šikaně mezi chlapci můžeme vidět degenerovanou, zvrhlou formu tohoto tradičního tlaku k mužnosti, který dnes postrádá řád a legitimitu, ke kterému se společnost jaksi nezná, kterému nedává oficiální, kulturní formu.“¹⁰ Tento tlak byl vyvíjen na muže v dřívějších dobách ve vojenských školách a mezi šlechtickými chlapci, kteří byli cvičeni v zacházení se zbraněmi. Přestože je v dnešní společnosti tento motiv poměrně slabý, zřetelně se projevuje ve sportu.

II.6.2 Agresor šikany

Podle M. Vágnerové (1999) je šikanující **agresor** fyzicky zdatný a silný jedinec, který je neukázněný, s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními. Jedinec bývá necitlivý a bezohledný, nemívá dostatečně vyvinuté svědomí a za své chování se necítí vinen. Vyskytuje se u něho potřeba sebeprosazení, kterou buď nemůže uspokojit v jiné oblasti

⁹ Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 85.

¹⁰ Řičan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 29.

z důvodu omezených schopností nebo je navyklý řešit vše násilím. Bývá spíše podprůměrným, méně úspěšným žákem. Tendence k agresi je spojena s podezíravostí vůči okolí. Zpravidla se projevuje agresivně již od raného věku. V jeho chování chybí citlivost a ohled k ostatním.

M. Kolář (1997) upozorňuje na tzv. morální slepotu u agresorů, která působí na dvou úrovních: Na povrchnější úrovni má charakter **obraný sebepojetí**. Šikanující agresor různými způsoby popírá skutečnost, že je to on, kdo ubližuje druhým. Odmítá vidět sám sebe negativně jako tyrana, který bije nebo mučí slabé a bezmocné spolužáky. Agresor má snahu ubránit své sebepojetí. Velmi často svaluje vinu na oběť. Na hlubší úrovni se morální slepota projevuje **sobeckou a soběstřednou orientací**. Zdrojem morální slepoty je agresorova sobeckost a egocentričnost. Úcta k člověku je mu cizí a porozumět utrpení a bolesti bližního je nad jeho možnosti. Šikanování vnímá jako zábavu: Člověka používá jako věc, které může využít. Jeho mravní mantinely jsou pružné. Znamená to, že si vždy najde přijatelné vysvětlení pro své nemorální a mnohdy i zákon překračující chování. Netuší, že je veden nutkavou potřebou rozpouštět vlastní strach a vytvářet tak falešný pocit bezpečí, při kterém se stimuluje touha po moci a uspokojení z utrpení druhého.

M. Kolář (2001) rozlišuje tři základní typy agresorů:

1. typ: Agresor je primitivní, brutální, hrubý a impulzivní. Šikanováním vyžaduje poslušnost a zastrašuje ostatní. Jeho rodiče jsou často lidé s násilnými sklony.
2. typ: Agresor je velmi slušný, zvýšeně úzkostlivý, sevřený, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Oběť trápí většinou v ústraní, aby ho druzí neviděli.
3. typ: Agresor je optimistický, v kolektivu oblíbený, se značnou sebedůvěrou. Rád šikanuje pro pobavení jak sebe, tak i ostatních. V rodině není na první pohled znát nic patologického, chybí pouze duchovní a morální hodnoty.

II.6.3 Obět' šikany

Obětí šikany se může stát prakticky kdokoliv. Šikana hrozí například dítěti, které přichází do nového, sehraného kolektivu. Nebývá vzácností, že se dítě stává předmětem nepřátelství skupiny pro svoji určitou přednost. Časté riziko pro šikanování znamená tělesná slabost a neobratnost oběti při fyzickém střetnutí s agresorem. Další důležitou roli hraje viditelná odlišnost dítěte, nápadnosti v jeho zjevu (např. obezita, kosmetická vada, zrzavé vlasy). U obětí převažují psychické vlastnosti jako je plachost a citlivost. Mívá nízké sebevědomí, připadá si hloupě, nezajímavě pro okolí. Jakákoliv odlišnost člověka může znamenat záminku pro agresora k šikaně. Šikana může postihnout dítě ze sociálně slabé rodiny, kde rodiče nemají dostatek finančních prostředků. Častou obětí šikany se stává jedinec rasově odlišný. Obětí šikany se velice snadno stávají děti osamělé, bez přátel, které nejsou schopné se přidružovat. Zvláštní skupinou jsou oběti, které jsou současně agresory. Tyto děti se ve skupinách zúčastňují šikanování jiných dětí.

II.6.4 Typy šikanování

Šikana může mít řadu variant. D.Olweus (Vágnerová 1999) rozlišuje šikanu na skrytou a zjevnou. **Za skrytou** považuje sociální izolaci a vyloučení oběti ze skupiny.

Zjevnou šikanu dělí na:

- **fyzické násilí a ponižování** (strkání, bití, skákání po oběti apod.),
- **psychické ponižování a vydírání** (nucení k posluze, svlékání, nadávání, izolace apod.),
- **destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti** (brání a ničení věcí, trhání sešitů, polití šatů apod.).

Dle M. Koláře (2001) nemůže samotná definice šikany vyjádřit to, co se ve skutečnosti skrývá za obecnými pojmy

agrese a manipulace. Velmi důležitým kritériem je, jakým způsobem podezřelé chování prožívá jedinec, kterému je „legrádka“ určena. Brutální způsoby šikanování se dotknou bolestivě každého. Potíží je v tom, že tyto způsoby nejsou vidět, protože se dějí v nepřítomnosti dospělých. Pro citlivější dítě, které se nedokáže svěřit rodičům nebo učiteli, mohou být i zdánlivě bezvýznamné příhody utrpením. Nepřímé varovné signály jsou větší nadějí pro rozpoznání, že není něco v pořádku. Tyto signály by neměly být nikým podceňovány a vždy by měly být prověřeny.

U šikany jde vždy o nepoměr sil, kdy se oběť neumí nebo z různých příčin nemůže bránit. Jiným významným rysem je její samoučelnost převahy agresora nad obětí, záměrnost, opakování, které však není podmínkou. Pro rozpoznání, zda jde o šikanu, je třeba umět odlišit typy agresí, které ve školním prostředí existují. Pokud se poperou dva stejně silní chlapci o dívku, nejde o šikanování, neboť chybí nepoměr sil.

Typy a formy agrese a manipulací dle Koláře (2001):

- **Fyzická agrese a používání zbraní** (oběť je škrcena kabelem, provazem, páskem, oběti jsou svázaný ruce, je dušena polštářem).
- **Slovní agrese a zastrašování zbraněmi** (oběti je vyhrožováno např. násilím, zabitím, mučením; vyhrožováno může být nepřímo, anonymně po telefonu...).
- **Krádeže, ničení a manipulace s věcmi** (agresoři berou oběti peníze, trhají a ničí oblečení, přivlastňují si věci oběti...).
- **Nenásilné a manipulativní příkazy** (oběť je nucena např. klečet před agresory, platit jim výkupné, půjčovat peníze, napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly, přepisovat sešity, odevzdávat svačiny...).
- **Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary** (např. spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdravy,

nereagují na prosbu, oběť je pomlouvána, osočována, jsou na ni sváděna provinění...).

II.6.5 Stadia šikanování

Šikanu lze chápat jako poruchu vztahů ve skupině. Podle M. Koláře (2001) lze šikanu chápat jako **onemocnění celé skupiny**. Šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. Vztahy při šikaně směřují v pětistupňovém schématu od zárodečné podoby k nejvyššímu stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny. Je tedy pravým opakem budování komunity.

1. stupeň - zrod ostrakismu

V každé skupině se objeví méně oblíbený jednatel, který se nachází na tzv. sociometrickém chvostu. Je obětním beránkem, černou ovčí kolektivu. Každý, kdo se dostane na tento chvost skupiny, okusí prvky šikanování tzv. ostrakismus. Jedná se o mírné, převážně psychické formy násilí, při kterých se okrajový člen necítí dobře. Je neoblíbený a není uznáván. Tento stupeň je zárodečnou podobou šikanování a vzniká riziko dalšího negativního vývoje.

2. stupeň - fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Ostrakizovaná oběť začne sloužit jako ventil, na které si její spolužáci odreagovávají vlastní nepříjemné pocity. Násilí, které vůdce praktikuje vůči obětnímu beránkovi, se může stát zábavou či obveselením okruhu jeho obdivovatelů. Ve skupině, kde mezi členy existuje soudržnost a kamarádské vztahy, pokusy o šikanování neuspějí. V opačném případě jsou pokusy o šikanování trpěny, násilí v kolektivu zakořeněno. Může růst do pokročilých stupňů skupinové destrukce.

3. stupeň - klíčový moment - vytvoření jádra

Ve třetím stupni se rozhoduje o tom, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého. Jestliže se nezabrání přitvrzeným manipulacím a fyzické agresi jednotlivců, vytvoří se skupina agresorů tzv. úderné jádro. Jejich obětí se v počátku

stávají téměř vždy ti, kteří jsou již osvědčeným objektem ostrakizování. Není-li ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost agresorů může nerušeně pokračovat za mocí. Agresoři nedodržují žádná pravidla. Jedinci pozitivní podskupiny, kteří ctí zákony agresorů tím, že nic neoznámí, nepřímo umožňují šíření šikany.

4. stupeň - většina přijímá normy agresorů

Normy agresorů jsou přijaty většinou, stávají se nepsaným zákonem. Neformální tlak získává ke konformitě novou dynamiku. Málokdo se tomuto tlaku dokáže postavit. I mírní a ukáznění žáci se stanou účastníky šikanování spolužáka.

5. stupeň - totalita neboli dokonalá šikana

Na nejvyšším stupni stadia šikany dojde k rozdělení žáků na dvě skupiny. Agresoři se označují za otrokáře a své oběti považují za otroky. Na obětích využívají vše, co se využít dá: od materiálních věcí (peněz, osobních věcí), po jejich tělo, city, školní znalosti apod. Oběti nejsou schopny se bránit. Brutální násilí se začíná považovat za normální, je zdrojem výborné zábavy. Neexistuje soucit a zcela chybí pocit viny. Oběti neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu. Šikanování se mnohdy provalí až v okamžiku, kdy důsledkem brutálního fyzického násilí dojde k těžkému zranění. Jde o nejvyšší stupeň, který je znám převážně z výchovných ústavů pro mládež, věznic a armády. Může se však vyskytnout i na školách.

II.7 Prevence

Prevence dle Zapletala (1995) zahrnuje veškeré aktivity, které směřují k předcházení a snížení pravděpodobnosti výskytu negativních sociálně patologických jevů ve společnosti, které zvyšují riziko nepřiměřeného, delikventního nebo trestního jednání. Objektem preventivního působení je samotný lidský jedinec. Prevence je zaměřena na každého člena společnosti.

Prevence šikany je nutná jak tam, kde k ní dosud nedošlo,

tak tam, kde k ní prokazatelně došlo. Byla uplatněna opatření k její nápravě a v tomto stadiu je důležité odstranit její hlubší příčiny, aby se již neopakovala. Pokud chceme předcházet šikanování, jakýmkoliv projevům agrese, násilí, ubližování a týrání mezi dětmi, musíme s nimi pracovat.

P. Říčan (1995) poukazuje na několik zásad, které pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině, ve škole, a které přispívají k předcházení a minimalizování násilí ve školách:

1) Ptát se dětí na jejich názory a přání tzn. naslouchat dětem trpělivě a s respektem, diskutovat s nimi, vysvětlovat jim různé situace. Děti mají potřebu sdělovat dojmy, svá přání, svěřovat se s tím, co je zajímá. Měly by získat pocit, že pedagog je tu pro ně a že je dokáže vyslechnout.

2) Dávat dětem možnost volby, převážně dětem ve třídě jako celku. Poskytnout jim alespoň někdy pocit, že rozhodnou jako skupina (např. v hodinách tělocviku rozhodnout o tom, jakou hru si pro zpestření hodiny děti chtějí zahrát).

3) Pěstovat žákovskou samosprávu v rámci školy i v rámci jednotlivých tříd. Děti se tak učí vstupovat do role autority a jednat jako zástupci skupiny s vyšší autoritou, která se s nimi radí a povzbuzuje jejich iniciativu.

4) Otevřeně informovat rodiče o problémech školy o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo. Buduje se tím cesta k důvěře, která je nutná, i když někdy nepříjemná. Rodiče by měli být co nejdříve informováni o nebezpečí šikany. Pokud k šikaně později dojde, nejsou situací zaskočení a často se obrátí na školu se žádostí o řešení.

5) Umožňovat rodičům co nejčastější přístup do školy formou dne otevřených dveří. Rodiče často mohou přispět k obohacení výuky.

6) Podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole. Škola dává organizaci co nejvíce informací, radí se s ní o důležitých rozhodnutích, žádá ji o pomoc...

Děti, které se již zúčastnily závažné šikany nebo byly

dokonce samotnými agresory, je nutno pozorně sledovat a zakročit při prvním náznaku šikany. Hlavním úkolem pedagoga je tlumit agresivní sklony těchto dětí. Doporučovány bývají zejména následující postupy:

- užívat co nejvíce pochvaly;
- zaměstnat je činností, která je baví, ve které mohou být úspěšné či vyniknout;
- učit je sociálním dovednostem;
- povzbuzovat jejich empatii;
- pomáhat jim, aby si vybudovali osobní perspektivu.

V rámci prevence šikanování či jiných sociálně patologických jevů je důležitá spolupráce s odborníky s odbornou kvalifikací např. odborníky pedagogicko psychologických poraden či výchovnými poradci. Do prevence je třeba zapojit i odborníky nestátních organizací, kteří se touto problematikou mezi dětmi a mládeží zabývají (např. linky důvěry).

III PRAKTICKÁ ČÁST

III.1 Cíl praktické části

Cílem praktické části práce je analyzovat současný stav šikany mezi žáky 5. a 8. tříd vybrané základní školy v Nymburku. Ověřit, zda-li žáci jednotlivých ročníků rozumí pojmu šikana, zda-li se se šikanou setkali, zda byli obětí nebo přímo v roli agresora. Na základě provedeného průzkumu vyhodnotit stanovené hypotézy.

III.2 Hypotézy šetření

1. Se šikanou se setkalo více jak 50 % dětí zkoumaného vzorku.
2. S přibývajícím věkem se budou projevy šikany měnit a to tím, že budou brutálnější.

III.3 Popis zkoumaného vzorku

Do průzkumu byly záměrně vybrány 5. třídy, ve kterých se průměrný věk dětí pohybuje v rozmezí 10 - 11 let a řadí se tak do skupiny mladšího školního věku. Druhou skupinou byli žáci 8. tříd s průměrným věkem 13 - 14 let, které řadíme do skupiny staršího školního věku.

Tabulka č. 1: Počet dívek a chlapců skutečně oslovených v době dotazování.

Ročník	Dívky	Chlapci
5. třídy	17 %	30 %
8. třídy	24 %	29 %
Celkem	41 %	59 %

Námi vybraný vzorek byl složen celkem ze 145 respondentů, žáků mladšího a staršího školního věku, zastoupených 5. a 8. ročníkem.

Ve třech 5. třídách bylo celkem dotázáno 68 žáků, z toho 35% dívek a 65 % chlapců. Ve třech 8. třídách bylo dotázáno celkem 77 žáků, z toho 45 % dívek a 55 % chlapců. Z celkového počtu respondentů námi zkoumaného vzorku bylo 41 % dívek, 59 % chlapců.

III.4 Použité metody

Pro zjištění skutečného výskytu šikany na zkoumaném vzorku byla pro získání údajů použita metoda anonymního dotazníku. Data byla sbírána formou písemného dotazníku v 5. a 8. třídách jedné ze základních škol v Nymburku. Dotazník byl zpracován tak, aby odpověděl na hypotézy výzkumu. Data, získaná z dotazníků, byla vyhodnocena pomocí tabulek a grafického záznamu.

Sběrem dat formou písemného dotazníku lze oproti klasickému rozhovoru získat větší množství informací v poměrně krátkém časovém období. V dotazníku bylo položeno celkem 28 otázek s použitím uzavřených položek (zaškrtování konkrétních odpovědí), otevřených položek (názory zjišťovány formou volné odpovědi, aby se dotazovaný mohl bez omezení vyjádřit na dané téma). V případě, že pro uzavřenou položku nebylo možné použít všechny existující varianty, byla zvolena kombinace obou druhů položek.

Dotazník pro žáky byl anonymní. Na začátku vyplnili údaje pro jasnou specifikaci vybraného vzorku. Úvodní otázky byly zaměřeny na informace, zda-li dotazovaní mají přehled o tom, co šikana znamená a jak by ji přesněji definovali. Hlavní část dotazníku byla zaměřena na otázky zjišťující zda se dotazovaní se šikanou již setkali, zda se s ní setkali jako oběti nebo již působili také jako agresori a z jakého důvodu. Dále byly dotazovaným položeny otázky týkající se věku, ve kterém se se

šikanou poprvé setkali. Místa, kde k šikaně došlo. Zda-li se s prožitou situací někomu svěřili. Jaké byly zvoleny způsoby šikanování. Závěrem byla zjišťována současná situace s výskytem šikany na uvedené škole. Výsledek dotazníku přispěje k informovanosti školy o potřebách prevence, případně k řešení šikany na škole. Dotazník se všemi položenými otázkami tvoří přílohu č. 1 této práce.

III.5 Průběh průzkumu

Před samotným vyplněním dotazníků, byl s vyučujícími konzultován průběh průzkumu a způsob vyplnění dotazníku. Dotazník byl vyplňován v měsíci únoru 2004. Žáci byli na úvod seznámeni s účelem provádění průzkumu a bylo jim vysvětleno, jak odpovídat na jednotlivé druhy otázek. Žáci měli na vyplnění dotazníku přibližně 45 minut, což je doba běžné vyučovací hodiny. V průběhu vyplňování se kdykoli mohli obrátit na vyučujícího s případnými dotazy nebo se žádostí o pomoc s odpovědí na nesrozumitelnou otázku nebo na případné nejasnosti.

Bakalářská práce vychází zároveň z vlastních zkušeností tiskové mluvčí Okresní policie Nymburk. V rámci mojí pracovní pozice se účastním besed na základních školách v okrese Nymburk. Obsahem těchto besed jsou různá témata, která se vztahují k problematice bezpečí dětí, problematice sociálně patologických jevů, bezpečnosti dětí v silničním provozu, trestní odpovědnosti dětí, kriminalitě a následně věkem 15 let mladistvých.

III.6 Prezentace získaných dat

Tato část práce je zaměřena na samotné zpracování získaných dat, která byla shromážděna formou anonymního dotazníku mezi žáky 5. a 8. tříd na jedné ze základních škol v Nymburku. Analyzovány byly dotazníky, které vyplnilo celkem 145 žáků.

Dotazník obsahuje celkem 28 otázek tvořených modifikovaným dotazníkem autora bakalářské práce „Šikanování mezi mládeží jako sociálně patologický jev na okrese Česká Lípa“¹¹ P. Cmunt. Detailní analýzou jednotlivých otázek budou potvrzeny či vyvráceny stanovené předpoklady této práce.

Otázky byly vyhodnocovány s hlavním rozlišením na odpovědi žáků 5. a 8. tříd. Kromě rozdělení respondentů dle jednotlivých ročníků byly přehledně zpracovány odpovědi dívek a chlapců v každém ročníku. Odpovědi v absolutních číslech jsou pro přehlednost uvedeny v tabulkách a grafech. Na závěr detailního zpracování každé otázky je uvedeno stručné vyhodnocení. Celkové vyhodnocení dotazníku s porovnáním se stanovenými předpoklady bude zpracováno v závěrečné části.

Tabulka č. 2: Odpovědi respondentů na otázku „Viš, co je šikana, šikanování?“

	Ano	Ne
Dívky 5. tříd	15 %	1 %
Chlapci 5. tříd	30 %	1 %
5. třídy celkem	45 %	2 %
Dívky 8. tříd	23 %	1 %
Chlapci 8. tříd	29 %	0 %
8. třídy celkem	52 %	1 %
Celkem	97 %	3 %

Struktura odpovědi na otázku č. 1

Z uvedeného přehledu jednotlivých odpovědí je zřejmé, že 97 % žáků obou ročníků ví, co pojem šikana, šikanování znamená. Záporně odpověděl pouze 1 chlapec a 2 dívky z 5. tříd a 1 dívka z 8. tříd, což znamená, že děti mají o tomto jevu dostatek informací. O tomto jevu se často hovoří, a to nejen

¹¹ Cmunt, P.: Šikanování mezi mládeží jako sociálně patologický jev na okrese Česká Lípa (Bakalářská práce), Liberec: Technická univerzita v Liberci, fakulta pedagogická, 2003.

v souvislosti v případě existence samotného jevu na školách, ale také v rámci předcházení tomuto jevu.

Tabulka č. 3: Odpověď na otázku „Které z následujících projevů chování bys považoval(a) za šikanování?“

Formy šikany	5. ročník			8. ročník			Odpovědi
	Dívky	Chlapci	Celkem	Dívky	Chlapci	Celkem	Celkem
Časté nadávání	11	25	53 %	24	10	44 %	48 %
Nevraživé pohledy	0	2	3 %	4	0	5 %	4 %
Častý výsměch	5	11	24 %	13	6	25 %	24 %
Braní nebo ničení věcí	17	37	79 %	31	27	75 %	77 %
Osobní urážky	6	25	46 %	19	9	36 %	41 %
Urážky tvé rodiny	13	26	57 %	21	11	42 %	49 %
Urážky z ras. důvodů	7	18	37 %	24	20	57 %	48 %
Časté bití, strkání	22	44	97 %	35	40	97 %	97 %
Vyhrožování	22	38	88 %	33	38	92 %	90 %

Struktura odpovědi na otázku č. 2

Za tři nejčastější projevy šikany považují žáci obou ročníků shodné jevy.

Nejvíce žáků označilo časté bití a strkání. V 5. třídách uvedlo tuto variantu 66 dotazovaných (tj.97 % dětí mladšího školního věku), v 8. třídách to bylo 75 dotazovaných (tj.97 % dětí staršího školního věku). Jedná se tedy o fyzické projevy chování, které děti vnímají nejvíce jako šikanování.

Za druhý nejčastější projev šikany je v obou ročnících považováno vyhrožování. Potvrzuje to 60 dotázaných v 5. třídách (tj. 88 % dětí mladšího školního věku) a 71 dotazovaných v 8. třídách (tj. 92 % dětí staršího školního věku).

Za třetí nejčastější projev je považováno brání nebo ničení věcí, kdy tuto variantu uvádí 54 dotázaných v 5. třídách (tj.

79 % dětí mladšího školního věku) a 58 dotazovaných v 8. třídách (tj. 75 % dětí staršího školního věku).

Pokud se zaměříme na projevy šikany z hlediska možných variant, jedná se ve všech třech případech o šikanu zjevnou, kdy na prvním místě děti uvádějí fyzické násilí (časté bití, strkání), dále psychické vyhrožování a na třetím místo umístily svými odpověďmi destruktivní aktivity (braní nebo ničení věcí).

Za čtvrtý nejzávažnější projev šikany jsou považovány u žáků 5. tříd osobní urážky, zejména urážky rodiny (57 %), osobní urážky (46 %) a urážky z rasových důvodů (37 % dětí z celkového počtu dětí mladšího školního věku). V 8. třídách pokládají žáci za čtvrtý nejzávažnější projev šikany urážky z rasových důvodů (57 %), dále urážky rodiny (42 %) a urážky osobní (36 %).

Tato otázka objasnila druhý předpoklad této práce. Přesto, že hlavní projevy šikany jsou shodné u obou ročníků, s přibývajícím věkem se projev šikany mění. Žáci 8. tříd uvádějí jako čtvrtý nejzávažnější projev šikany urážky z rasových důvodů. U žáků 5. tříd převažují mezi projevy šikany urážky jejich rodiny a osobní urážky. Touto otázkou byl tedy uvedený předpoklad potvrzen. Skutečnost, že žáci 8. tříd uvádějí za šikanu urážky z rasových důvodů ve 44 případech, je v současné době velice alarmujícím zjištěním.

Na otázku č. 3: „Napiš svými slovy krátce, co podle tebe šikana, šikanování znamená. Jaké jiné projevy bys nazval/a/ šikanováním?“ žáci nejčastěji odpovídali:

1. Žáci 5. tříd

a) dívky:

- někdo někoho bije
- vyhrožování, nadávání
- braní věcí spojené s vydíráním
- ubližování jiným, ničení jeho věcí
- pomlouvání

- někdo někoho nutí dělat to, co druhý nechce
- využívání druhého

b) chlapci:

- někdo někoho pravidelně bije nebo ho vydírá
- vydírání druhého
- nadávání, urážení, vyhrožování, provokování
- urážky rodiny
- sprosté nadávání, které je spojeno s bitím
- brání věcí spolužákovi
- brání peněz spojené s vyhrožováním
- poroučení k vykonání určité činnosti
- jakékoliv jednání, které je pro oběť ponížením či utrpením.

2. Žáci 8. tříd

a) dívky:

- někdo někoho bije
- časté urážky, vyhrožování, vydírání
- nadávání, výsměch, nenávisť
- ponižování, sprosté nadávání
- brání a ničení věcí
- odstrkávání z kolektivu
- utlačování slabších
- omezování osobní svobody
- ubližování ze závisti
- brání svačiny, peněz...
- urážky jedince a jeho rodiny
- ubližování mladším nebo odlišným dětem
- ubližování osamělým a neoblíbeným dětem

b) chlapci:

- někdo někoho bije
- nadávání, urážení, vyhrožování, omezování
- využívání mladších k různým posluhám

- rozkazování spojené s vydíráním
- když více dětí bije jednoho mladšího nebo slabšího
- starší vydírá mladšího, vyhrožuje mu, požaduje po něm peníze, pak ho zbije, když mu je nedá
- bezdůvodné bití spolužáka
- týrání druhých z touhy po obdivu ostatními
- když se skupina nechce s jednotlivcem bavit a ignoruje ho
- omezování osobní svobody
- sexuální obtěžování.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že dotazovaní námi vybraného vzorku uvedené školy vědí, co šikanování znamená nebo mají alespoň určitou představu. Ze všech dotazovaných na otázku neodpovědělo 10 dětí. Při porovnání odpovědí žáků 5. a 8. tříd lze sledovat, že žáci 8. tříd umí blíže specifikovat pojem šikany a umí její projevy přesněji pojmenovat.

Tabulka č. 4: Odpovědi respondentů na otázku „ Setkal(a) ses někdy osobně se šikanováním?“

	Ano	Ne
5. ročník celkem	10 %	37 %
8. ročník celkem	23 %	30 %
Celkem respondentů	33 %	67 %

Struktura odpovědí na otázku č. 4

Dle odpovědí se v 5. třídě se šikanou setkalo 10 % dotázaných, v 8. třídách již 23 % žáků. Z celkového počtu 145 žáků, kteří na tuto otázku odpověděli, se s šikanou osobně setkalo 33 % žáků. Z tabulky vyplývá, že počet žáků 8. tříd, kteří se setkali se šikanou, je více jak dvojnásobný oproti počtu žáků 5. tříd.

Odpovědi na tuto otázku nepotvrzují námi uvedený

předpoklad, že se se šikanou setkala více jak polovina dětí (tj. 50 %) námi zkoumaného vzorku. Proto, že se předpoklad nepotvrdil, výsledek je v dnešní době, kdy se téměř každý den setkáváme v médiích s případy vyskytující se šikany, vzrůstající agresivity a brutality v dětské populaci, velice pozitivní.

Pokud se zaměříme na sledování rozdílů mezi dívkami a chlapci, zjistíme, že zatímco se v 5. třídě setkala se šikanou 5 dívek, v 8. třídě to bylo již 22 dívek, což představuje více jak čtyřnásobek. V 5. třídě se se šikanou setkala 9, v 8. třídě žáci uvádějí 12 případů, což je o 3 více. Dle provedených průzkumů na výskyt šikany mezi dívkami a chlapci autoři odborné literatury zaznamenávají, že se šikana týká více chlapců, dívek okrajově. Na námi zkoumaném vzorku však vyšší číslo představují právě dívky než chlapci.

Tabulka č.5: Místo setkání respondentů se šikanou

Respondenti	Ve škole	Mimo školu
5. ročníky	11 %	19 %
8. ročníky	29 %	41 %

Struktura odpovědí na otázku č. 5

Z odpovědí vyplývá, že 60 % dotazovaných žáků, kteří se již se šikanou setkali, uvádělo místa mimo školu. Místo setkání se šikanou ve škole uvádí 40 % respondentů a to v 5 případech žáci 5. ročníků a ve 14 případech žáci 8. ročníků.

Tabulka č. 6: Věk respondentů při prvním setkání se šikanou (třída, do které chodil respondent v této době).

Dotazovaní	Ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Dívky			1	3	1			
Chlapci	2	2	1	5				
5. ročník celkem	2	2	2	8	1			
Dívky	1	2	2	1	2	9	4	
Chlapci					1	6	4	1
8. ročník celkem	1	2	2	1	3	15	8	1

Struktura odpovědí na otázku č. 6

Z žáků 5. tříd se se šikanou setkala poprvé nejvíce dětí ve 4. třídě (tj. ve věku 9 – 10 let). Ve středním školním věku má skupina vrstevníků značnou autoritu. Každý její člen si zde potřebuje získat dobrou pozici. Žáci ve třídě již dokáží jednat jako celek a žák, který se nějakým způsobem od ostatních liší, bývá odmítán. V tomto období se objevuje šikana, popř. další prohřešky v chování žáků vůči daným sociálním normám. Z odpovědí žáků 8. tříd je patrné, že s přibývajícím věkem přibylo i žáků, kteří se setkali se šikanou. Žáci staršího školního věku jako první setkání se šikanou uvádějí nejvíce 6. třídu (tj. ve věku 11 – 12 let), což je období přechodu žáků I. stupně na II. stupeň základní školy. U těchto žáků došlo k poklesu setkání se šikanou v 7. třídě téměř o 50 %.

Tabulka č. 7: Kolik respondentů osobně šikanovalo.

Četnost	5. třídy			8. třídy		
	Dívky	Chlapci	Celkem	Dívky	Chlapci	Celkem
Ano, několikrát	0 %	0 %	0 %	0 %	2 %	2 %
Ano, jednou	0 %	1 %	1 %	3 %	3 %	6 %
Ne, nikdy	17 %	29 %	46 %	21 %	24 %	45 %

Struktura odpovědí na otázku č. 7

Z uvedeného výsledku námi zkoumaného vzorku vyplývá, že zatímco v 5. ročnících se k šikaně přiznal 1 žák, v 8. ročníku je to již 11 žáků. Tento výsledek koresponduje s průzkumy předních odborníků, kteří se danou problematikou zabývají, a poukazuje na to, že s přibývajícím věkem přibývá počet agresorů šikany. Výsledek poukazuje na skutečnost, že dívky se šikany dopouštějí jen zřídka, v našem případě jednou. Uvedené zjištění lze odůvodnit tím, že dívky mají více zažité normy chování.

Na **otázku č. 8:** „Pokud ano, koho jsi šikanoval(a)?“, odpovídali žáci následovně.

Dle uvedených odpovědí v 5. třídě šikanovali celkově dva chlapci. V jednom případě žák šikanoval spolužáka ze školy, v druhém kamaráda, se kterým si chlapec chodil hrát na hřiště.

V 8. třídách šikanovalo pět dívek. Ve všech případech byly oběti spolužačky ve třídě. Mezi chlapci 8. tříd převažuje šikana ve škole. Ze šikanujících dva chlapci uvedli, že šikanovali jak spolužáky ve třídě, tak i ostatní spolužáky ve škole. Jeden žák uvádí, že šikanoval svého budoucího kamaráda. Tři šikanující uvedli, že šikanují všechny. Poslední odpověď a několik následujících poukazuje na to, že při vyplňování dotazníku přístup některých jedinců nebyl brán příliš vážně.

Tabulka č. 8: Místa, kde se agresori dopouštěli šikany.

Místo	Dívky	Chlapci
a) doma	0 %	0 %
b) cestou do či ze školy	0 %	7 %
c) ve škole při obědě	0 %	0 %
d) na hřišti	0 %	7 %
e) ve škole na záchodě	0 %	0 %
f) ve třídě	21 %	21 %
g) jinde	14 %	30 %

Struktura odpovědí na otázku č. 9

Námi zjištěné údaje ukazují, že nejčastějším místem, kde respondenti šikanovali, je škola a to přímo třída, chodba. Dalším místem, kde k šikaně docházelo, respondenti určili cestu do či ze školy a jinde (na chalupě).

Chlapec z 5. třídy šikanoval svého spolužáka ze školy cestou ze školy. Druhý šikanující uvádí, že svého kamaráda šikanoval na hřišti, kde si hráli.

Dívky uvádí, že spolužačky ze třídy šikanovaly ve dvou případech v šatně a ve třech případech přímo ve třídě.

Chlapci, kteří šikanovali spolužáky ze třídy, tak činili převážně ve třídě, v jednom případě chlapec uvedl šikanu na školní chodbě. Žák, který šikanoval svého budoucího kamaráda, uvedl, že se tak odehrálo na chatě.

Jak již bylo uvedeno v minulé otázce, o nepříliš zodpovědném přístupu k vyplňování dotazníku svědčí i odpověď na tuto otázku u dvou dotazovaných. Uvádí, že šikanují všechny, všude kde se dá nebo „tak různě“.

Na otázku č. 10: „Ten koho jsi šikanoval/a/, byl/a/?“ mohl každý z dotazovaných odpovídat více možnostmi. Vzhledem k tomu, že na otázku žáci odpovídali volnou formou a z celkového počtu jsou mezi dotazovanými i ti, kteří se šikany dopustili vícekrát, nelze z odpovědí stanovit objektivně jednoznačné rysy obětí šikany.

Podle počtu odpovědí na tuto otázku stejně jako na otázku číslo 8. je znát, že se žáci neradi přiznávají k tomu, že šikanovali, i když je tento dotazník anonymní. U šikanujících chlapců v 5. třídě byl šikanován starší chlapec, malé postavy. Dalším šikanovaným byl stejně starý, větší a silnější kamarád. Šikanujícími dívkami 8. tříd byly šikanovány mladší, menší a slabší spolužačky ze třídy, v kolektivu méně oblíbené, samotářky, které se s nikým nebavily. Chlapci 8. tříd, kteří se k šikaně přiznali uvádí, že šikanováni byli starší či stejně staří spolužáci. Odpovědi námi zkoumaného vzorku nepotvrzují

domněnku, že by se obětí šikany stávali především mladší a slabší jedinci.

Otázka č. 11 byla zaměřena na motivy chování (šikanování) u agresorů.

Důvodem šikanování byla u žáka 5. třídy pomsta za šikanu ze strany šikanovaného v minulosti. Další z žáků byl šikanovaným osobně urážen, bit a bylo mu i vyhrožováno. Tento projev šikany by bylo možné chápat tak, že žák, který se staví do role šikanujícího, byl sám obětí šikany.

Šikanující dívky **8. tříd** za důvody šikany uvádějí:

- z obrany,
- šikanovaná jí pomlouvala,
- začala s tím kamarádka, tak jsem se přidala,
- šikanovaná urážela nejen ji, ale i rodinu a kamarádky.

Šikanující chlapci **8. tříd** za důvody šikany uvádějí:

- rozbil mi saně po mamince
- šikanovaný ho štvál
- šikanovaný mu nadával
- šikanovaný na šikanujícího neustále slovně útočil
- aby měl šikanovaný radost.

Vzhledem k malému a rozdílnému způsobu odpovědi nelze u otázky č. 11 provést jednoznačné vyhodnocení. Z odpovědi vyplývá, že se většinou jednalo o obranu proti slovnímu napadání.

Tabulka č. 9: Formy šikanování

Pro tuto práci jsme zvolili formy šikany zjevné, které mají podobu a) fyzického násilí, ponižování, b) ponižování a vydírání psychického charakteru, c) aktivit, zaměřených na

ničení majetku oběti.

Formy šikany	5.třídy	8.třídy
Fyzicky (bití, kopání, fackování, rány pěstí...)	0%	21%
Psychicky (ignorování, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky...)	0%	36%
Destruktivně (brání a ničení věcí, brání peněz, pití, svačiny, obstarávání cigaret...)	0%	0%
Kombinací výše uvedeného	14%	29%

Struktura odpovědí na otázku č. 12

U žáků 5. tříd převažují způsoby psychické i fyzické šikany. Bití bylo doprovázeno nadáváním, posmíváním a pomlouváním.

Pro šikanující dívky 8. tříd je ve třech odpovědích uvedena fyzická šikana formou fackování. Dvě dívky společně šikanovaly spolužačku ve třídě tím, že ji zastříhávaly vlasy. Za další projevy šikany dívky uvedly hádky, pomlouvání a strkání.

Šikanující chlapci 8. tříd překvapivě uvádí jako způsob šikany psychické šikanování formou pomlouvání, nadávání, ponižování a ignorování. V dalších případech uvádí kombinovanou formu šikany, která spojuje vydírání např. s pohrůzkami fyzického násilí.

Tabulka č. 10: Zda se respondenti šikany dopouštěli sami, s kamarádem/kamarádkou či ve skupině.

	5. ročník	8. ročník
Sám/a/	1	6
S kamarádem/kamarádkou	1	8
Bylo nás víc	0	4

Struktura odpovědí na otázku č. 13

Z následných odpovědí vyplývá, že nejvíce šikanujících šikanovalo za účasti další osoby (s kamarádem/kamarádkou). Na dalším místě se šikany dopouštěli agresoři sami. Na třetím místě se jednalo o případy šikany, kdy šikanujících bylo více.

Otázka č. 14: Jak se agresoři cítili při šikanování.

Chlapci z 5. třídy odpověděli:

- při šikaně kamaráda - nijak, ale potom ošklivě, přímo hrozně
- při šikaně spolužáka - nijak, byl jsem tak naštvaný, že mi to bylo jedno.

Žáci 8. tříd odpověděli následně:

Dívky:

1. Spolužačku ze třídy - v době šikany normálně, ale s odstupem času špatně
2. Spolužačku ze třídy - jako slaboch, pouze jsem se bránila útoku
3. Spolužačku ze třídy - dobře
4. Spolužačku ze třídy - špatně
5. Spolužačku ze třídy - v době šikany normálně, ale s odstupem času špatně.

Chlapci:

1. budoucího kamaráda - pomstychtivě
2. spolužáka ze třídy - neví
3. spolužáka ze třídy - neuvedl
4. spolužáka ze třídy - šikanující si vybíjel vztek, nic moc pocít
5. spolužáka ze školy i ze třídy - šikanující byl rozčilený
6. všechny - šlo to

Z uvedených odpovědí námi vybraného vzorku je zřejmé, že šikana není věc, která by dělala žákům radost. Přesto se šikany dopouštějí a to i několikrát a opakovaně.

Tabulka č. 11a): Odpovědi respondentů na otázku: „Byl/a/ jsi někdy šikanován/a/?“

	5. třídy	8. třídy
Ano	8 %	19 %
Ne	39 %	34 %

Struktura odpovědí na otázku č. 15

Z celkového počtu 145 respondentů bylo 27 % šikanováno a 73 % nebylo. Z tohoto počtu tvoří 12 % dívky a 15 % chlapci, což znamená, že je zde pouze 2% rozdíl mezi počtem šikanovaných dívek a šikanovaných chlapců.

Tabulka č. 11 b): Četnost šikany u obětí

	5. třídy	8. třídy
Jednou	4 %	7 %
Několikrát	3 %	10 %
Téměř denně	1 %	1 %
Několikrát denně	0 %	1 %

Struktura odpovědí na otázku č. 15

Z celkového počtu všech dotazovaných respondentů bylo jednou šikanováno 11 % dotazovaných. Několikrát bylo šikanováno 13 % dotazovaných. Se šikanou se denně setkávali 3 žáci (tj. 2 %) a několikrát denně 1 žák (tj. 1 %) žáků. Z uvedených výsledků vyplývá, že zbylých 73 % respondentů nebylo šikanováno.

Otázkami č. 16. a č. 17 jsme sledovali osobu agresora, zda se jedná o dívku, o chlapce, či o partu.

Z celkového počtu všech respondentů se 40 % přiznalo, že bylo šikanováno. Vyhodnocením odpovědí na otázku č. 16 můžeme konstatovat, že k šikaně dochází nejvíce partou (12,41 %), potom

chlapci (11,03 %) a nejméně se na šikaně podílí dívky (tj. 8,27 %). Šikana dívkami podle odpovědí v 5. třídách není a je zarážející zjištění, že v 8. třídách je podíl šikany dívkami tak vysoký.

Dívky v 5. třídách byly šikanovány chlapci nebo partou spolužáků. Chlapci uvádí jako agresory jiného chlapce či partu chlapců.

V 8. třídě dívky uváděly, že byly šikanovány na prvním místě dívkami, poté partou spolužáků a v poslední řadě chlapcem. Chlapci uvedli jako agresory na prvním místě jiné chlapce, na druhém místě partu spolužáků a jako třetí uvedli dívky (agresory).

Z výsledku odpovědí námi zkoumaného vzorku vyplývá, že oběti jsou nejvíce šikanovány více osobami. Pokud se jedná o partu, každá skupina má svá pevně daná pravidla chování a každý člen zaujímá ve skupině nějakou roli. Typické pro skupinu je, že má již své normy, kterým se musí přizpůsobit každý její člen. Pokud se najde jedinec, který s ostatními členy nesouhlasí, nejedná podle daných pravidel, nějakým způsobem se od ostatních liší, může být partou (skupinou) odmítnut. Tudiž tento jedinec udělá cokoli, jen aby nebyl z party vyloučen a aby byl partou akceptován. Do šikany může ve skupině vstoupit i jedinec, který kdyby byl sám, nikdy by druhému neubližoval. Jen tím, že se chce podobat ostatním, chce být obdivován, nechá se vtáhnout do děje šikany. Mnohdy se pak takoví jedinci vymlouvají na to, že on nechtěl šikanovat, jen dělal to, co dělali ostatní, a když se ostatní smáli, myslel si, že se jedná o legraci.

Z odpovědí respondentů vyplynulo, že nejvíce šikanují žáci:

1. větší a silnější
2. starší
3. stejně staří
4. v kolektivu oblíbení
5. mladší; stejné postavy a kamarádi shodně

Z následujícího přehledu lze usuzovat, že čím jsou žáci starší, tím více dochází k šikanování mladších spolužáků.

Tabulka č. 12: Místa, kde byly oběti šikanovány

	5. třídy	8. třídy
Doma	2 %	4 %
Cestou do či ze školy	7 %	11 %
Ve škole při obědě	2 %	0 %
Na hřišti	6 %	7 %
Ve škole na WC	2 %	4 %
Ve třídě	6 %	25 %
Jinde*	7 %	25 %

Struktura odpovědí na otázku č. 18

**Jinde - cestou z tréninku z fotbalu, venku před školou, ve škole na chodbě cestou na oběd, ve škole v šatně, ve škole v tělocvičně, ve škole ve frontě na oběd.*

Z celkových odpovědí v tabulce č. 12 jsme zjistili, že nejčastěji byli respondenti šikanováni na místech přímo ve škole. Jako místa ve škole žáci označili 31 % případů šikany přímo ve třídě, 6% případů ve škole na WC. Další místa uváděli oběti v odpovědi jinde, kde se objevila opět místa přímo ve škole a to: v tělocvičně, na chodbě cestou na oběd, v šatně, ve frontě na oběd (byla dána přímo možnost zaškrtnout odpověď ve škole při obědě). Tato čísla jsou více než alarmující. Můžeme konstatovat, že k šikaně dochází nejvíce ve třídách, za zavřenými dveřmi. 18 % odpovědí se týkalo míst cestou do či ze školy. Za další místa označili šikanovaní žáci: hřiště (13 %), domov (6%) šikana mezi sourozenci, a místa jinde (venku před školou, cestou z tréninku z fotbalu).

Tabulka č. 13: Jakým způsobem byly oběti šikanovány

Formy šikany	5. třídy	8.třídy
Fyzicky (bití, kopání, fackování, rány pěstí...)	17 %	30 %
Psychicky (ignorování, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky...)	8 %	10 %
Destruktivně (brání a ničení věcí, brání peněz, pití, svačiny, obstarávání cigaret...)	0 %	0 %
Kombinací výše uvedeného	5 %	30 %

Struktura odpovědí na otázku č. 19

Z tabulky č. 13 je zřejmé, že při šikanování oběti bylo nejvíce používáno:

- a) fyzické násilí - v 19 případech (tj. 47 % všech případů), u žáků 5. tříd v 7 případech, žáci 8 tříd ve 12 případech,
- b) kombinovanou formou (fyzické a psychické) - ve 14 případech (tj. 35 % všech případů), u žáků 5.tříd ve 2 případech, žáci 8. tříd ve 12 případech,
- c) s psychickou šikanou se setkaly oběti v 7 případech (tj. 18 % všech případů), u žáků 5.tříd ve 3 případech, žáci 8 tříd ve 4 případech).

Pokud sledujeme jednotlivé projevy šikany, kterými byly oběti šikanovány, s fyzickou šikanou se setkáváme u respondentů obou ročníků (zástupců mladšího a staršího školního věku). U respondentů 8. ročníků se však již jedná o více jak 1,5 násobku případů než v 5. ročnících. Tento výsledek koresponduje s výsledky průzkumů předních odborníků, kteří se šikanou zabývají, a kdy se shodují na tom, že šikana má s věkem stoupající tendenci. Taktéž jde o to, že děti staršího školního věku už mají fyzickou sílu, kterou potvrzují svoji roli ve skupině, a to zejména chlapci. Taktéž u projevů kombinovaných forem jsou výsledky obdobné. Zatímco v pátých ročnících se s tímto projevem (spojení šikany psychické a fyzické) setkaly 2 oběti, obětí z řad 8. ročníků je již 12. Zajímavým výsledkem je projev jednání, který je zaměřen na majetek oběti, na jeho ničení, krádeže věcí obětí, peněz apod. Tato podoba šikany se

v celkovém výčtu neobjevila.

Otázkou č. 20 jsme zjišťovali, jaké pocity provázely oběti šikany.

Na tuto otázku odpovídali respondenti volnou formou, přičemž stručně popsali pocity z nepříjemných zážitků se šikanou.

Žáci 5. tříd

Dívky:

- normálně
- špatně

Chlapci:

- špatně
- mizerně
- šikanovaný měl chuť chování oplatit
- šikanovaný se cítil jako oběť bez důvodu

Žáci 8. tříd

Dívky :

- strašně na dně
- bylo to hrozné, toužila po mamince
- trapně
- poníženě
- měla jsem strach
- chtěla pryč ze školy
- neměla jsem strach

Chlapci:

- dobře
- nic moc
- špatně
- méněcenný
- úzkostlivě
- agresivně
- emocionálně přetížený
- bolelo to

Z výpovědí obětí, které byly šikanovány, vyplývá jedno jediné. Šikana působí na oběť velmi negativně, což se odráží zejména v psychice. U oběti se projevují pocity úzkosti, méněcennosti, bolesti ne fyzické, ale psychické, což se může odrazit i v jejím dalším vývoji.

Tabulka č. 14: Zda se respondenti svěřili s tím, že byli šikanováni.

	5. třídy	8. třídy	Celkem
Ano	6 %	15 %	21 %
Ne	3 %	3 %	6 %
Celkem odpovědělo	9 %	18 %	27 %

Struktura odpovědí na otázku č. 22

Šikanu přiznalo 40 žáků (tj. 27 % všech dotazovaných). Z tohoto počtu se 21 % dětí svěřilo s daným problémem a 6 % dětí se nesvěřilo se šikanou vůbec. Z těchto čísel můžeme konstatovat, že šikana žákům vadí a jsou ochotni o daném problému hovořit, zejména v 8. třídách. Přesto 6 % žáků toto neudělalo, což je číslo alarmující. Jestliže se oběť šikany nesvěří, špatné chování agresora nevyplave na povrch (tzn. že se o něm v neví, děje se beze svědků apod.), může být někdy již pozdě. Agresor může ve svém chování pokračovat, může si vybrat jinou oběť, jiné varianty šikany. Jeho požadavky se mohou stupňovat. Důvodem obětí, proč se nesvěřili, může být obava z pomsty agresora, jeho reakcí na to, že oběť někomu vypovídala o tom, že jí někdo druhý ubližuje. Může jít o to, že se oběť před ostatními stydí za to, co se jí stalo, a za to, že sama nedokázala tento problém řešit. K tomu, abychom zabránili páchání šikany, je proto důležité, aby člověk, který se stane obětí šikany, toto nepřecházel. Aby věděl, že je třeba o problému hovořit a řešit jej. Jestliže sám nedokáže šikaně čelit, je třeba, aby vyhledal pomoc.

Tabulka č. 15: Komu se respondenti s tím, že jsou šikanováni svěřili.

Komu	5. třídy	8. třídy
Matce	9 %	23 %
Otci	8 %	10 %
Sourozenci	0 %	10 %
Učiteli	3 %	9 %
Policii	0 %	2 %
Lince důvěry	0 %	2 %
Jiné osobě	3 %	21 %

Struktura odpovědí na otázku č. 22

Z celkového počtu odpovědí (žáci měli možnost z nabídnutých možností zaškrtnout více jak jednu) nejvíce obětí řešilo daný problém s rodinnými příslušníky (matkou, otcem, sourozencem), což vypovídá o tom, že děti mají důvěru zejména k ostatním členům rodiny. 24 % respondentů označilo osobu jinou a to spolužáka, kamaráda. 18% respondentů se s problémem obrátilo na učitele. Na linku důvěry a policii se shodně obrátila 2 % respondentů.

Tabulka č. 16: Odpovědi na otázku „Pokud ses nesvěřil(a), tak proč?“

Důvod	5. třídy	8. třídy
Ze strachu	30 %	20 %
Ze studu	0 %	10 %
Z jiného důvodu	10 %	30 %

Struktura odpovědí na otázku č. 23

Na **otázku č. 23** „Proč ses nesvěřil/a/ se svým problémem?“ odpovědělo všech 10 respondentů. Dívky (tj. 30%) z obou ročníků šikanu neoznámily ze strachu z možných dalších opakování. Chlapci (tj. 20 %) ze strachu z dalších opakování, ze studu (tj.

10 %) a 40 % z jiného důvodu (např. dalo se to vydržet, nebo neví). Nejvyšší počet odpovědí koresponduje s výsledky průzkumů předních odborníků zabývajících se problematikou jevu šikany.

Odpověďmi na **otázku č. 24** jsme zjišťovali, co si respondenti myslí o tom, proč lidé šikanují druhé. Pro příklad uvádíme nejčastější odpovědi na položenou otázku:

Žáci 5. tříd:

- Dívky:

- z nenávisti k druhým lidem
- z naštvanosti
- pro zábavu
- ze strachu, zahání strach útokem
- vytahují se nad druhým
- pro neoblíbenost v kolektivu
- rádi ubližují druhým
- ze závisti
- ze zlosti
- chtějí se stát středem pozornosti
- oplácení špatné chování tím samým způsobem
- z hlouposti.

- Chlapci:

- pro zábavu
- z hlouposti
- ze závisti,
- chtějí se stát středem pozornosti
- z nenávisti k druhým lidem
- nemají kamarády
- potřebují si vybit zlost
- z naštvanosti
- vytahují se nad druhým.

Žáci 8. tříd:

-Dívky:

- z nenávisti k druhým lidem
- nepřemýšlí o tom
- chtějí se stát středem pozornosti
- pro zábavu
- mají potřebu neustále někomu ubližovat
- z naštvanosti
- z důvodu jiné rasy, barvy pleti
- řeší tak své problémy
- ze závisti
- ze zlosti
- chtějí tím získat autoritu a oblíbenost
- ze strachu, zahání strach útokem
- vytahují se nad druhým
- z hlouposti.

-Chlapci:

- pro upevnění svého postavení ve skupině
- pro zábavu
- z hlouposti
- ze závisti
- pro neoblíbenost v kolektivu
- chtějí tím získat autoritu a oblíbenost
- chtějí na sebe upozornit
- rádi ubližují druhým
- z nudy
- z nenávisti k druhým lidem
- řeší si tak své osobní problémy
- z naštvanosti
- vytahují se nad druhým.

Tabulka č. 17: odpovědi respondentů na otázku, zda je správné ubližovat druhým.

	5. třídy	8. třídy
Odpověď ANO	0 %	1 %
Odpověď NE	47 %	52 %

Struktura odpovědí na otázku č. 25

Z celkového počtu respondentů odpovědělo 99 % dotazovaných odpovědí NE, to znamená, že považují ubližování druhému za špatné. 1 % všech dotazovaných odpovědělo ANO, tedy že si myslí, že je správné ubližovat druhým. Vzhledem k tomu, že se jedná o odpovědi chlapců z 8. ročníků, mohli bychom ji považovat za legraci, neboť v tomto věku lze od respondentů očekávat zápornou odpověď.

Tabulka č. 18: jak se respondenti zachovají v situaci, kdy bude někdo šikanovat (bude ubližovat) druhému.

	5. třídy	8. třídy	Celkem
Přivolám pomoc	35 %	19 %	54 %
Budu bránit oběť	12 %	27 %	39 %
Budu přihlížet a dělat, že se nic neděje	0 %	6 %	6 %
Připojím se k agresorovi (šikanujícímu)	0 %	1 %	1 %

Struktura odpovědí na otázku č. 26

V tabulce bylo zjištěno, že oběti šikany by pomohla většina dotazovaných a to tím, že 54 % respondentů by přivolala pomoc a 39 % by bránilo oběť. Obrana oběti převažuje zejména u žáků 8. ročníků a to 27 %. Žáků, kteří by pouze přihlíželi, je 6 % z celkového počtu. Zarážející je 1 % (žáci 8. ročníků) u odpovědi připojím se k agresorovi (šikanujícímu). Tyto odpovědi nelze brát na lehkou váhu, neboť pokud dochází k šikaně ve skupině, agresorem je osoba, která zastává pozici vůdce, pak skutečně může docházet k tomu, že člen skupiny se chce podobat svému vůdci, chce být obdivován a uznáván. Avšak v našem případě jde o negativní postoj těchto žáků.

Následujícími otázkami jsme se pokusili zmapovat současnou situaci u žáků 5. a 8. ročníků námi zkoumaného vzorku.

Tabulka č. 19: „Cítíš se v současné době ve třídě/ve škole osamělý/á/?“

	5. třídy	8. třídy
Odpověď ANO	0 %	1 %
Odpověď NE	47 %	52 %

Struktura odpovědí na otázku č. 27

Z celkového počtu 145 respondentů se 1 % (tj. 1 chlapec 8. třídy) cítí osaměle. Zbylí respondenti nikoliv. Z výsledků lze usuzovat, že mezi žáky panují dobré vztahy, funguje společná komunikace. Nesmíme však opomíjet varovný signál 1 žáka, který pocituje osamělost, avšak toto nemusí být zapříčiněno pouze tím, že by byl nějakým způsobem odmítán kolektivem, tudíž by byl šikanován.

Tabulka č. 20: Jak často bývají respondenti o přestávkách osamoceni.

Kdy	5. třídy	8. třídy
Nikdy	37 %	38 %
Občas	10 %	15 %
Neustále	0 %	0 %

Struktura odpovědí na otázku č. 28

Z tabulky vyplývá, že 75 % všech oslovených respondentů není nikdy o přestávce samo. 35 % všech žáků uvádí, že občas o přestávkách bývají sami, což však odůvodňují tím, že se zrovna nemají náladu s někým bavit, nebo kamarád není ve škole, nebo se třída dělí na skupiny, a proto není možné být neustále spolu apod. Nebo se musí připravit na vyučovací hodinu, něco si zopakovat. Žádný z těchto respondentů neuvedl, že by toto bylo z důvodu, že se nemá s kým kamarádit, nebo že se přímo s ním nechce nikdo bavit nebo kamarádit. Možností „neustále“ neodpověděl žádný z oslovených respondentů. Naše zjištění koresponduje s předcházející otázkou, že se jedná o kolektivy žáků, které spolu vychází, jejich členové mezi sebou komunikují, panuje zde přátelství.

Tabulka č. 21: Odpověď na přímou otázku: „Jsi v současné době šikanován?“

Odpovědi	5. třídy	8. třídy
Ano	1 %	3 %
Ne	46 %	50 %

Struktura odpovědí na otázku č. 29

Tabulka ukazuje, že 96 % všech dotazovaných respondentů uvedlo skutečnost, že nejsou v současné době šikanováni, což je velice příznivé. Negativní zjištěním však je, že 4 % dotazovaných respondentů přiznala, že jsou šikanováni. Celkem jde o 2 žáky z 5. tříd a o 5 žáků z 8. tříd. Toto číslo

představuje varovný signál toho, že se něco „děje“. Naše zjištění bude podkladem pro vyučující, kteří s výsledky této bakalářské práce budou dále pracovat.

III.7 Shrnutí výsledků praktické části

Z výsledku dotazníků můžeme konstatovat, že žáci na vybrané škole v Nymburce vědí, co šikanování znamená, a mají o šikaně určitou představu. Žáci 8. tříd umí blíže specifikovat pojem šikany a umí její projevy přesněji pojmenovat.

Za tři nejčastější projevy šikany považují žáci obou ročníků shodné jevy. Nejvíce žáků označilo časté bití a strkání. V 5. třídách uvedlo tuto variantu 66 dotazovaných a v 8. třídách to bylo 75 dotazovaných (tj. 97 % všech dotazovaných). Za druhý nejčastější projev šikany je v obou ročnících považováno vyhrožování. Třetím nejčastějším projevem je braní nebo ničení věcí. Čtvrtým nejzávažnějším projevem šikany jsou považovány osobní urážky a urážky z rasových důvodů.

Za hlavní projevy jsou u žáků mladšího i staršího školního věku shodně považovány fyzické projevy šikany. Rozdíl je možné pozorovat u projevů psychické šikany. Skutečnost, že žáci 8. tříd uvádějí urážky z rasových důvodů jako šikanu ve 44 případech, je v současné době velice alarmujícím zjištěním.

S šikanou se setkávají děti již na samém počátku vstupu do základní školy. Nejvyšší počet setkání se šikanou uvedli ve 4. třídě tj. ve věku 9-10 let, dále v 6. třídě tj. ve věku 11-12 let.

Dle odpovědí se z celkového počtu respondentů setkala se šikanou 33 % žáků. Podle jednotlivých ročníků se v 5. třídě se šikanou setkala 10 % dotázaných, v 8. třídách již 23 %.

Na otázku, zda žáci sami šikanovali, se z celkového počtu 145 dotazovaných 2 % žáků přiznala k šikaně v několika případech, 7 % šikanovalo alespoň jednou. Celkem tedy z daného vzorku šikanovalo 14 žáků (tj. 10 %) všech dotázaných. Ve více

případech byli agresory šikany chlapci (9 žáků). Šikanováni jsou mladší, menší, slabší spolužačky a spolužáci ze třídy, v kolektivu méně oblíbení, samotářští, ale i stejně staří, starší, větší a silnější spolužáci. Již v 5. třídě šikanovali celkově dva chlapci. V 8. třídách šikanovalo pět dívek, objektem jejich šikany byly spolužačky ve třídě. Mezi chlapci 8. tříd převažuje šikana ve škole.

Podle počtu odpovědí na otázku šikanování, **odpovědělo celkem 14 dotazovaných** z celkového počtu 145 žáků (tj. 10 %), vyplývá, že se žáci neradi přiznávají k tomu, že šikanovali. Při různě kladených otázkách, zda se žáci účastnili, nebo zda šikanovali sami nebo zda šikanovali někoho, vždy odpovědělo jiné množství dotazovaných. To svědčí o tom, že žáci si sami sebou nejsou jisti, nevědí zda o daném problému hovořit otevřeně nebo ne. Čísla se možná taky neshodují v celkovém počtu odpovědí proto, že někdo ze šikanujících šikanoval více jak 1x.

Důvodem šikanování je pomsta za šikanu ze strany šikanovaného v minulosti, urážky, bití a vyhrožování. Tento projev šikany by bylo možné chápat tak, že žák, který se staví do role šikanujícího, byl sám obětí šikany. Šikanující dívky uvádí jako důvody šikany obranu proti pomluvám jejich osoby, rodiny, kamarádek, ale i z pocitu radosti.

Šikanováno bylo celkem 40 žáků(tj. 27 %) z celkového počtu dotazovaných. Z odpovědí zbylých žáků vyplývá, že šikanováno nebylo 105 (tj. 73%). Při šikanování se žáci cítili jako šikanováni ve většině případů špatně a poníženě, což svědčí o negativním postoji k šikaně. Fakt, že se se šikanou svěřilo 40 žáků dokazuje, že většina žáků je ochotna o daném problému hovořit otevřeně hlavně s rodinnými příslušníky (v 34 případech). V 7 případech problém řeší s vyučujícími, v 1 případě s policií nebo na lince důvěry. Ve 14 případech se svěřili dotazováni jiným osobám - spolužákům a kamarádům.

Poslední okruh otázek byl zaměřen na současný stav šikany a šikanování u respondentů námi zkoumaného vzorku. Z výsledků

lze usuzovat, že mezi žáky panují dobré vztahy, společně mezi sebou komunikují, vychází apod. Nesmíme však opomíjet varovný signál 1 žáka, který pociťuje osamělost, avšak toto nemusí být zapříčiněno pouze tím, že by byl nějakým způsobem odmítán kolektivem, tudíž by byl šikanován. 35 % všech žáků uvádí, že občas o přestávkách bývá samo, což však odůvodňují tím, že se zrovna nemají náladu s někým bavit, nebo kamarád není ve škole, nebo se třída dělí na skupiny, a proto není možné, aby byli kamarádi neustále spolu. Musí se připravovat na vyučovací hodiny, musí si často něco zopakovat. Žádný z těchto respondentů neuvedl, že by toto bylo z důvodu, že se nemá s kým kamarádit, nebo že se přímo s ním nechce nikdo bavit nebo kamarádit. Možností „neustále“ neodpověděl žádný z oslovených respondentů. Naše zjištění koresponduje s předcházející otázkou, že se jedná o kolektivy žáků, které spolu vychází, jejich členové mezi sebou komunikují, panuje zde přátelství. Negativní zjištěním však je, že 4 % všech dotazovaných respondentů přiznala, že jsou v současné době šikanováni. Toto zjištění představuje varovný signál toho, že se něco „děje“ a bude podkladem pro vyučující, kteří s výsledky této bakalářské práce budou dále pracovat.

III.8 Vyhodnocení stanovených hypotéz

S šikanou se setkávají děti již na samém počátku vstupu do základní školy a nejvíce jsou šikanované děti ve 4. třídě (tj. ve věku 9-10 let) a potom v 6. třídě (tj. ve věku 11-12 let). Dle odpovědí se v 5. třídě se šikanou setkala 10 % dotázaných, v 8. třídách 23 %. Z celkového počtu 145 žáků, kteří na tuto otázku odpověděli, se s šikanou osobně setkala 33 % žáků.

Odpovědi na tuto otázku nepotvrzují mnou uvedený předpoklad, že se se šikanou setkala více jak polovina (50 %) dětí zkoumaného vzorku. Proto, že se předpoklad nepotvrdil, výsledek je v dnešní době, kdy se téměř každý den setkáváme

s případy vyskytující se šikany, velice pozitivní.

Druhý, námi stanovený předpoklad, že přibývajícím věkem se budou projevy šikany měnit a to tím, že budou brutálnější se nám opět nepotvrdil. Projevy šikany u žáků námi zkoumaného vzorku mladšího a staršího školního věku jsou stejné nebo podobné.

Pokud sledujeme jednotlivé projevy šikany, kterými byly oběti šikanovány, s fyzickou šikanou se setkáváme u respondentů obou ročníků (zástupců mladšího a staršího školního věku). U respondentů 8. ročníků se však již jedná o více jak 1,5 násobku případů než v 5. ročnících. Tento výsledek koresponduje s výsledky průzkumů předních odborníků, kteří se šikanou zabývají, a kdy se shodují na tom, že šikana má s věkem stoupající tendenci. Jde o to, že děti staršího školního věku již mají fyzickou sílu, kterou potvrzují svoji roli ve skupině, a to zejména chlapci. Taktéž u projevů kombinovaných forem jsou výsledky obdobné. Zatímco v pátých ročnících se s tímto projevem (spojení šikany psychické a fyzické) setkaly 2 oběti, obětí z řad 8. ročníků je již 12. Přesto, že se nám námi stanovený předpoklad nepotvrdil, je třeba se tímto jevem dále zabývat. Šikana existuje, a ať už jsou její projevy jakékoliv, pro oběť jsou zraňující.

IV Závěr

Naším státem ratifikovaná „Úmluva o právech dítěte“ zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškození zdraví a ohrožení života. Tato mezinárodní úmluva není vzhledem k šikanování dodržována. Šikanování je v řadě případů trestnou činností. Bohužel bagatelizace problému, vyplývající z neznalosti, vede řadu rodičů, pedagogů i širokou veřejnost k tomu, že je šikanování považováno za „klukovinu“, případně za přestupek související s věkem dítěte.

Trestně právní charakter šikanování není běžně znám. To co běžně označujeme za „klukovinu“, může naplňovat skutkovou podstatu řady trestných činů. V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost.

Upřednostňována by měla být preventivní práce rodičů, učitelů a celé společnosti zaměřená na snížení pravděpodobnosti výskytu určitých negativních sociálně patologických jevů ve společnosti, které zvyšují riziko nepřiměřeného až delikventního nebo trestního jednání. V praxi to znamená, že nejen rodiče, ale i pedagogové a celá společnost, by se měli zaměřit na všechny děti. Vést je ke slušnému chování, upevňování v nich kladné vlastnosti, rozvíjet duševní a tělesné zdraví soutěžemi, hrami a sportem. Vhodným způsobem, případně i zábavnou formou, předávat informace ve formě učiva tak, aby dítě zaujaly. Je již dávno známé přísloví: „Kdo si hraje, nezlobí.“

Pokud je dítě zaměstnané pozitivní činností, učením, cvičením, různými výtvarnými a zájmovými kroužky a má kladně vyplněný volný čas, nemá příležitost k tomu, aby vymýšlelo a provádělo činnosti v rozporu se zdravým rozumem a zákony této republiky.

IV.1 Závěrečná doporučení

Základem šikany může být vzor a výchova v rodině . Velký vliv na negativní chování dětí má negativní dopad „ hrdinů“ akčních filmů v televizním vysílání, kdy dochází k propagování násilí, i když výsledkem je často vítězství dobra nad zlem. Rodiče by si měli uvědomit, jaký dopad má televize a jejich přístup k dětem na psychiku a celkové chování dětí. Měli by více času věnovat svým dětem. Citlivě přistupovat k řešení problémů a potřeb dětí, měli by mít schopnost účinně a pozitivně motivovat činnost svých dětí a upevňovat jejich dovednosti a návyky. Trvale rozvíjet neformální komunikaci, překonávat bariéry mezi dětmi a rodiči, mezi žáky a učiteli a mezi spolužáky. Při výchově dětí by neměly být tolerovány nežádoucí projevy chování a tyto by měly být řešeny citlivě a někdy dokonce ve spolupráci s odborníky.

Velkou rolí může sehrát i škola. Při varovných signálech je možno odhalit šikanu ve třídě. Učitelé by si měli více všimat, zda žáci nevcházejí do třídy s vyučujícím, zda nepostávají o přestávce u kabinetu a nedochází do třídy pozdě. Dobrý pedagog by měl rozpoznat, zda se žák nestaví do role outsidera, s nikým se nebaví, nemá kamarády a zda nemá nepříznivé emoční stavy. Při zvýšené absenci, zhoršeném prospěchu, nebo nesoustředění se při vyučování, by vyučující měli okamžitě informovat výchovného pracovníka, který by informoval rodiče a společně se dohodli na dalším přístupu k těmto dětem. Když se dozvíme o konkrétním případě šikanování měli bychom dodržet tři základní pravidla a to: zachovat klid, dát najevo nesouhlas s tím, co se stalo a bezodkladně jednat, uchránit oběť před dalším jednáním agresora různými způsoby (dřívější odchod z vyučování, zajištění doprovodu do a ze školy), postihnout agresora, či skupinu agresorů (domluvou a běžnými sankcemi, až vyloučením agresora ze školy), kontaktovat odborníky v daném regionu s problematikou zabývající k zajištění dlouhodobých výchovných opatření, která

upraví narušené vztahy v kolektivu.

V rámci některých předmětů pořádat besedy a přednášky odborníků, nejen na téma šikana, ale i o dalších sociálně patologických jevech, jakými jsou například užívání drog a alkoholu, zneužívání návykových látek, rasismus, kriminalita, vandalismus, sexuální problematika, nárůst agresivity, gamblerství a další. V době volně dostupných informací by veškeré dotazy k této problematice neměly zůstat ze strany rodičů a pedagogů tabu.

V Přílohy

V.1 Dotazník

Anonymní dotazník pro žáky základních škol

Třída:

Věk:

Dívka: ☐

Chlapec: ☐

Instrukce: Na otázky odpověz tím, že zaškrtněš odpověď nebo odpověď dopíšeš. Nepřemýšlej příliš dlouho.

1. Víš, co je šikana, šikanování?

- a) vím
- b) nevím

2. Které z následujících projevů chování bys považoval/a/ za šikanování ? (prosím zaškrtni)

a) soustavné, časté nadávání	f) osobní urážky
b) nevraživé pohledy	g) urážky tvé rodiny
c) častý výsměch	h) urážky z rasových důvodů
d) časté bití, strkání	ch) vyhrožování
e) braní nebo ničení tvých věcí	

3. Napiš svými slovy krátce, co podle tebe znamená šikana, šikanování, jaké jiné projevy bys nazval/a/ šikanováním

4. Setkal /a/ ses někdy osobně se šikanováním?

- a) ano
- b) ne

5. Kde ses setkal/a/ se šikanováním?

- a) ve škole
- b) mimo školu

6. Kolik ti bylo let při prvním setkání se šikanováním? Do jaké třídy jsi chodil/a/?.....

7. Šikanoval jsi někdy někoho?

- a) ano, několikrát
- b) ano, jednou
- c) ne, nikdy

8. Pokud ano, koho jsi šikanoval/a/?

- a) spolužáka/spolužačku ze třídy
- b) spolužáka/spolužačku ze školy
- c) někoho jiného (koho)

9. Kde jsi šikanoval

a) doma	b) cestou do nebo ze školy
c) ve škole při obědě	d) na hřišti
e) ve škole na záchodě	f) ve třídě
g) jinde (napiš kde)	

10. Ten, koho jsi šikanoval/a/, byl/a/?

a) mladší	stejně starý/á/	starší
b) menší a slabší	stejně postavy	větší a silnější
c) v kolektivu oblíbený		v kolektivu méně oblíbený/á/
d) nápadně odlišný/á/	samotářka	kamarád/ka/
e) jiný/á/ - napiš, v čem jak byl/a/ jiný/á/		

11. Proč jsi šikanoval/a/?

12. Jak jsi šikanoval/a/?

- a) spíše fyzicky (např. bití, kopání, fackování, rány pěstí) uveď způsob.....
- b) spíše psychicky (např. ignorování, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky) uveď způsob
- c) spíše destruktivně (např. brání a ničení věcí, brání peněz, pití a svačiny, nebo obstarávání cigaret) uveď způsob.....
- d) kombinací výše uvedených způsobů, uveď způsob

13. Šikanoval/a/ jsi sám?

- a) sám/sama
- b) s kamarádem/ kamarádkou
- c) bylo nás víc

14. Popiš, jak ses při šikánování cítil/a/ jako šikanující (agresor):

15. Byl jsi někdy šikanován/a/?

a) ano

b) ne

Jak často?

- c) jednou
- b) několikrát
- c) téměř denně
- d) několikrát denně

16. Byl/a/ jsi šikanován/a/:

- a) dívkou
- b) chlapcem
- c) partou

17. Ten, kdo tě šikanoval byl/a/:

a) mladší	stejně starý/á/	starší
b) menší a slabší	stejně postavy	větší a silnější
c) v kolektivu oblíbený		v kolektivu méně oblíbený/á/
d) nápadně odlišný/á/	samotářka	kamarád/ka/
e) jiný/á/ - napiš, v čem jak byl/a/ jiný/á/		

18. Kde jsi byl/a/ šikanován/a/?

- a) doma
- b) cestou do nebo ze školy
- c) ve škole při obědě
- d) na hřišti
- e) ve škole na záchodě
- f) ve třídě
- g) jinde (napíš kde)

19. Jak jsi byl/a/ šikanován/a/?

- a) spíše fyzicky (např. bití, kopání, fackování, rány pěstí) uveď způsob.....
- b) spíše psychicky (např. ignorování, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky) uveď způsob
- c) spíše destruktivně (např. brání a ničení věcí, brání peněz, pití a svačiny, nebo obstarávání cigaret) uveď způsob
- d) kombinací výše uvedených způsobů, uveď způsob

20. Popiš, jak ses při šikanování cítil/a/ jako šikanovaný/á/ (oběť):

21. Svěřil ses někomu se šikanováním?

- a) ano
- b) ne

22. Pokud ses svěřil/a/, tak komu

- a) matce
- b) otci
- c) sourozenci
- d) učiteli
- e) policii
- h) lince důvěry
- ch) jiné osobě (napíš komu)

23. Pokud ses nesvěřil/a/, tak proč:

- a) ze strachu
- b) ze studu
- c) z jiného důvodu (napíš proč)

24. Proč podle tebe lidé šikanují druhé?

25. Myslíš si, že je správné ubližovat druhým?

- a) ano
- b) ne

26. Pokud se dostaneš do situace, kdy bude někdo ubližovat (šikanovat) druhému(ho)?

- a) přivolám pomoc
- b) budu bránit (oběť)
- c) budu přihlížet a dělat, že se nic neděje
- d) připojím se k šikanujícímu (agresorovi)

27. Cítíš se v současné době ve třídě/ve škole osamělý/á/?

- a) ano
- b) ne

28. Jak často býváš o přestávkách sám?

- a) nikdy
- b) občas
- c) neustále

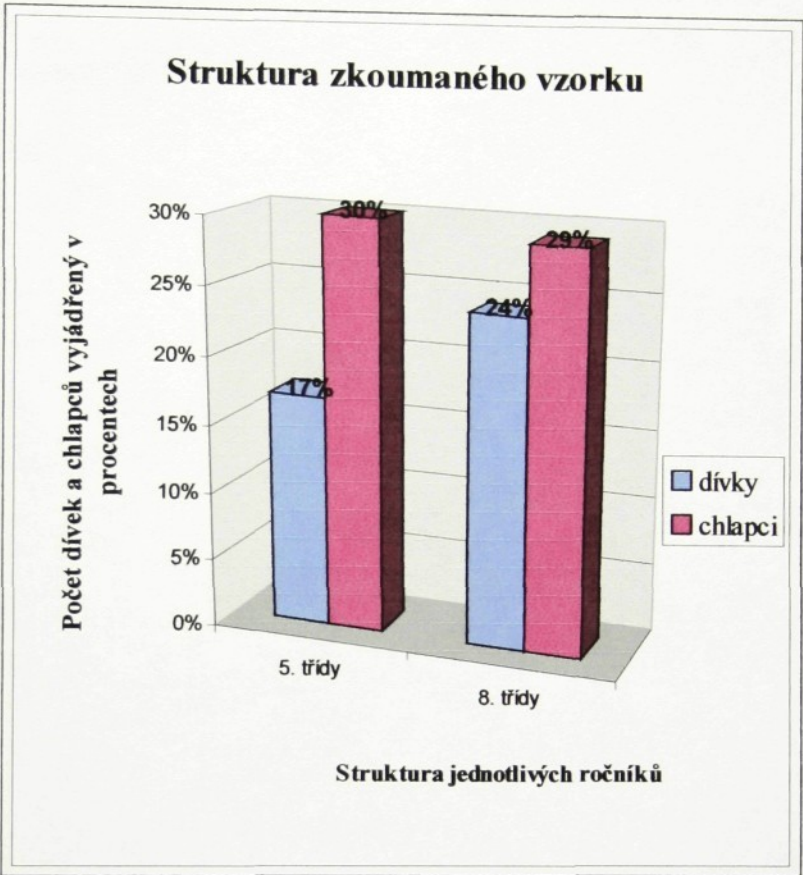
29. Jsi v současné době šikanován?

- a) ano
- b) ne

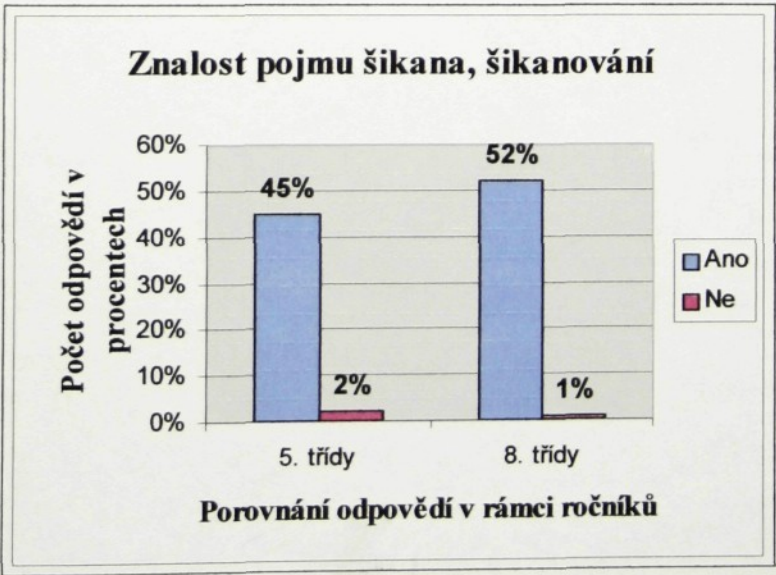
Autor tohoto dotazníku děkuje Vám všem za spolupráci.

V.2 Grafy

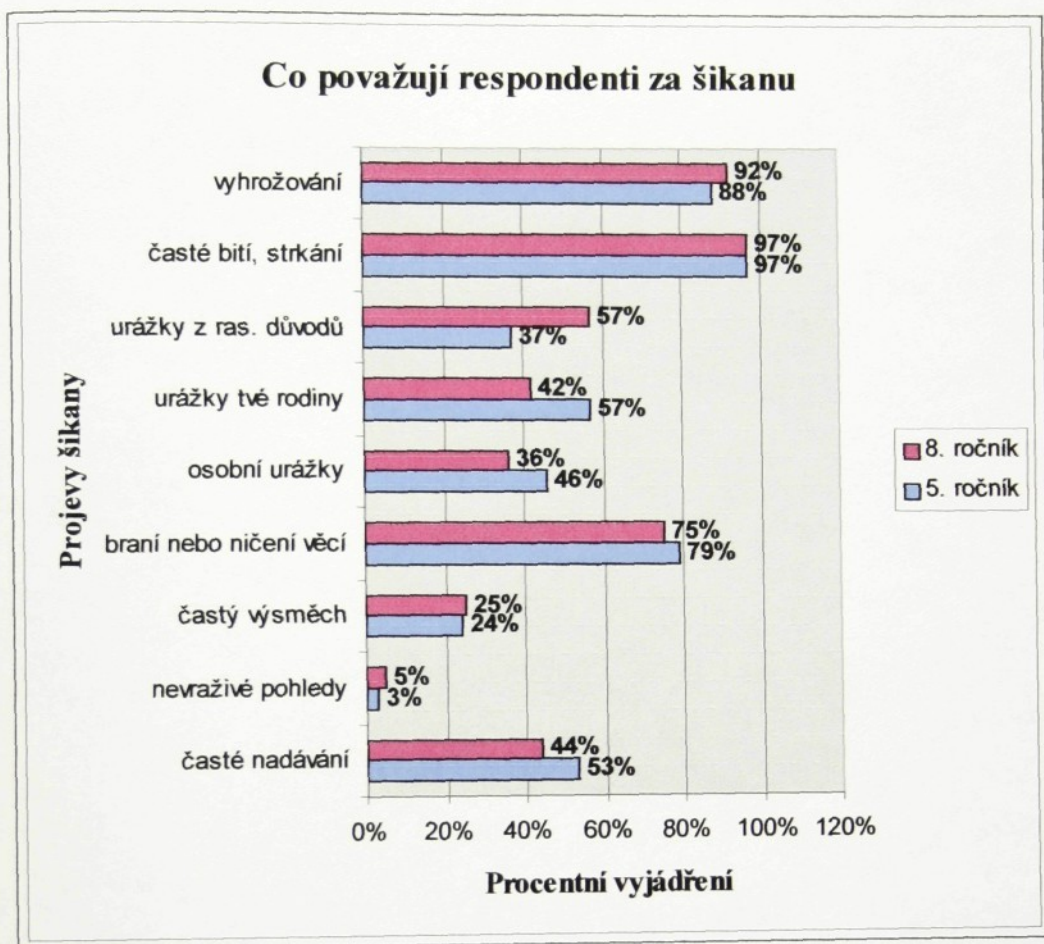
V.2.1 Graf k tabulce č. 1

V.2.2 Graf k tabulce č. 2

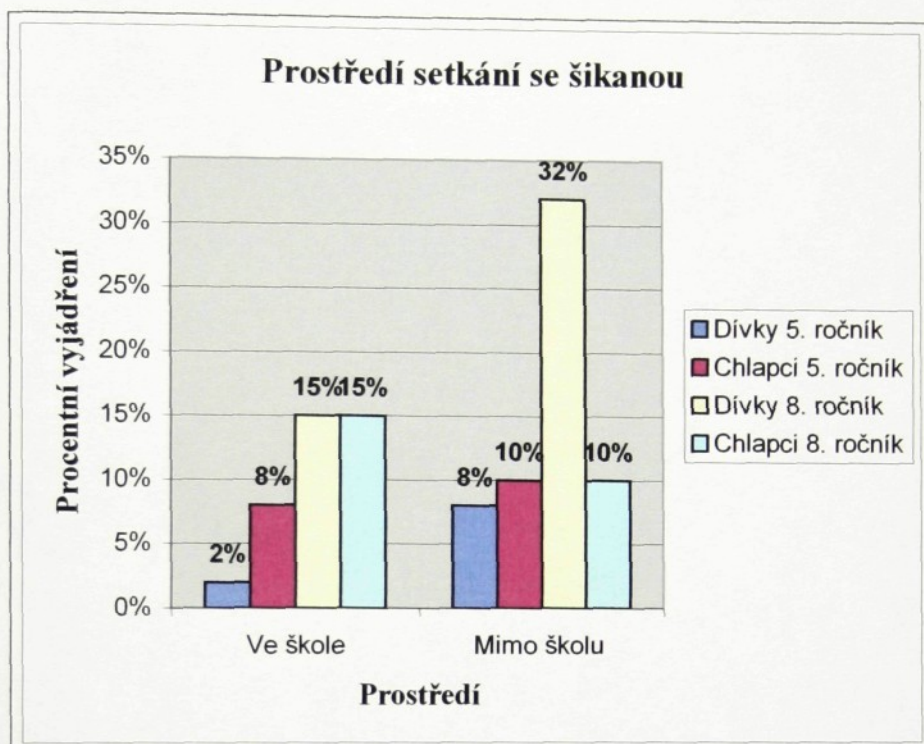
V.2.3 Graf k tabulce č. 3

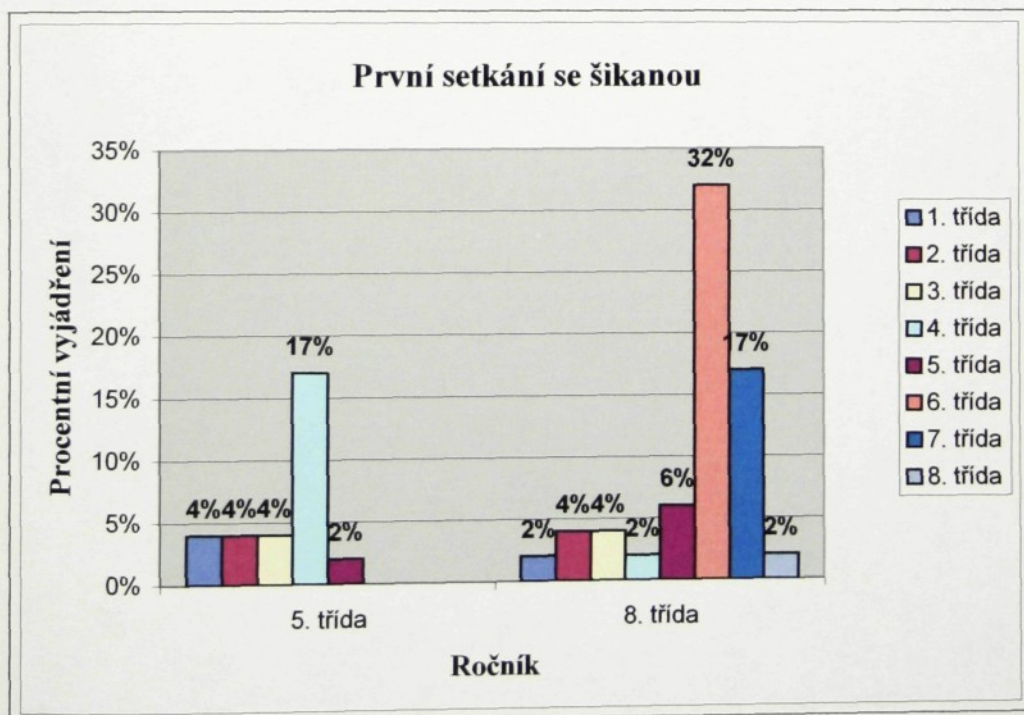
V.2.4 Graf k tabulce č. 4

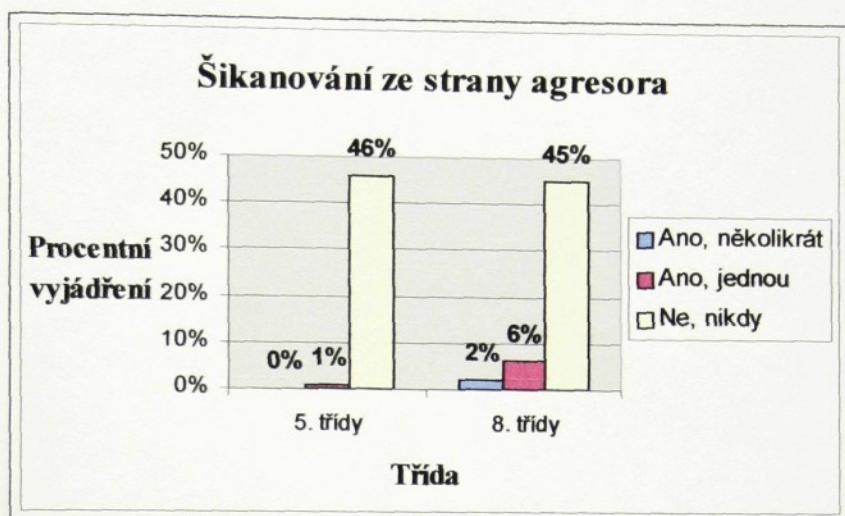
V.2.5 Graf k tabulce č. 5

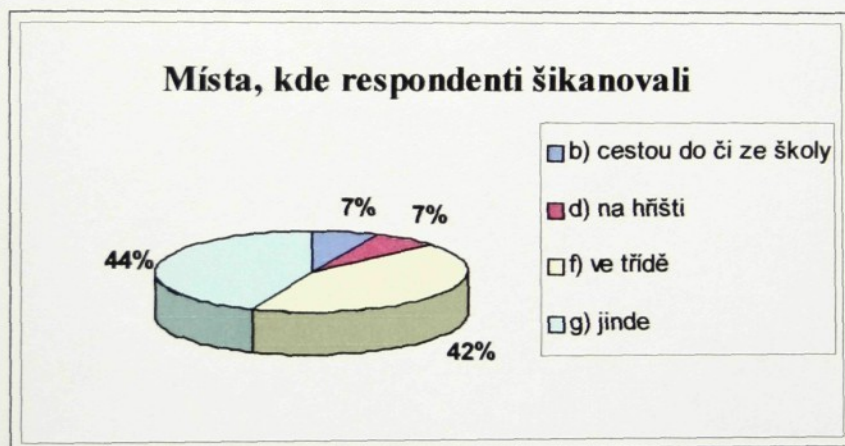
V.2.6 Graf k tabulce č. 6

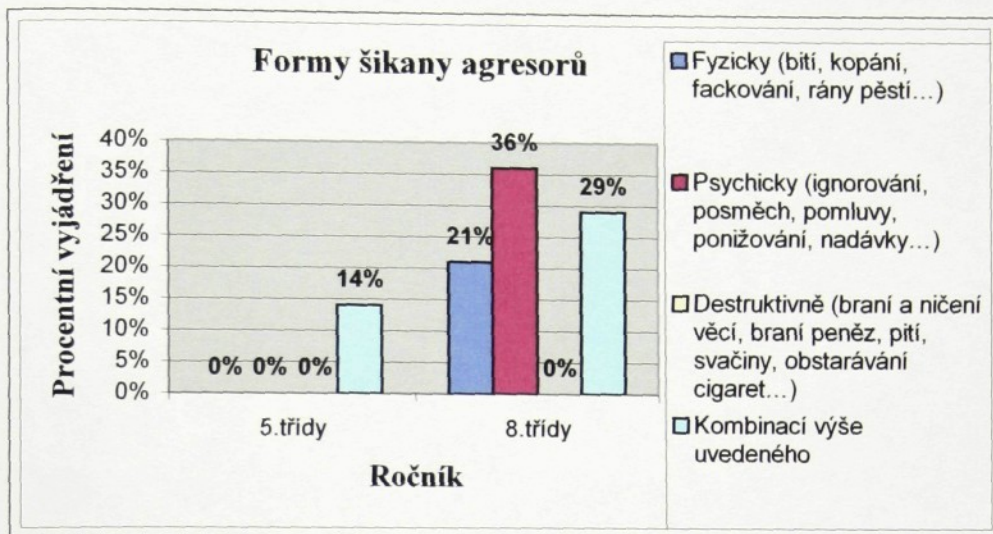
V.2.7 Graf k tabulce č. 7

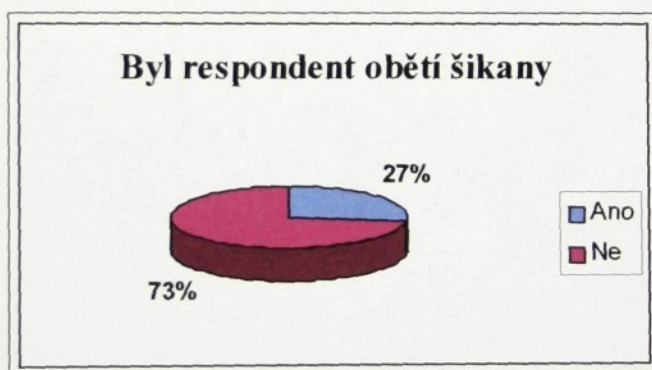
V.2.8 Graf k tabulce č. 8

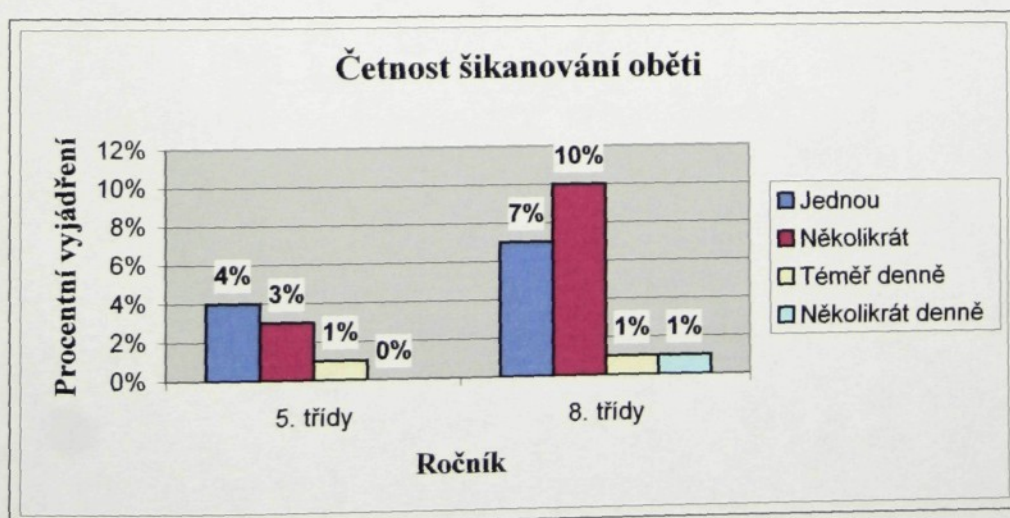
V.2.9 Graf k tabulce č. 9

V.2.10 Graf k tabulce č. 11a

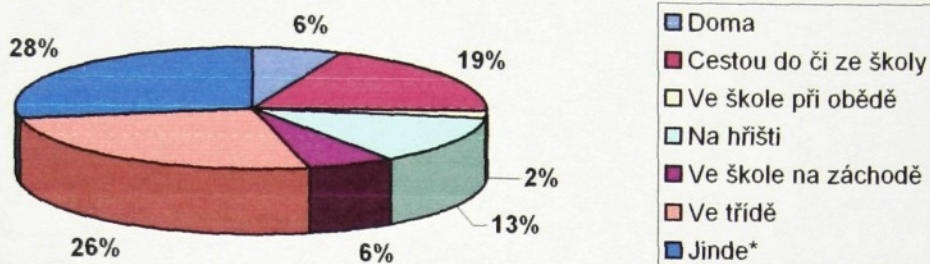

V.2.11 Graf k tabulce č. 11b

V.2.12 Graf k tabulce č. 12

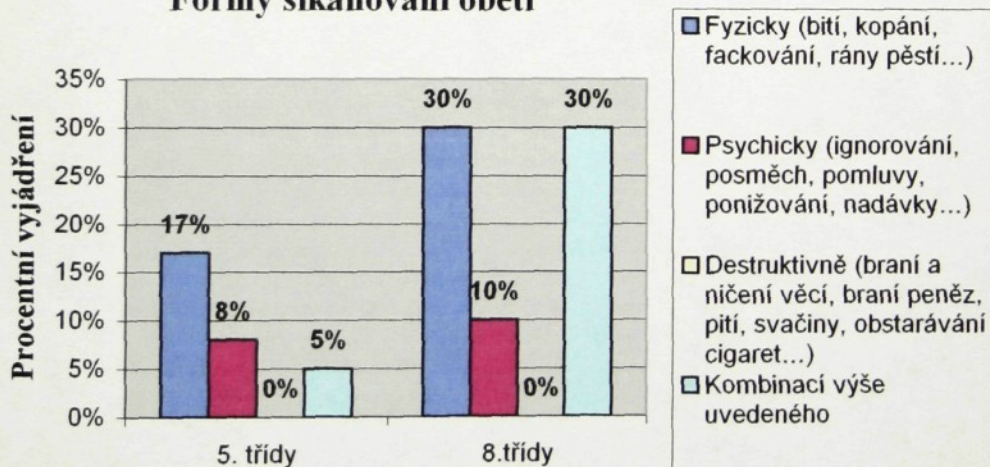
Místa šikánování obětí

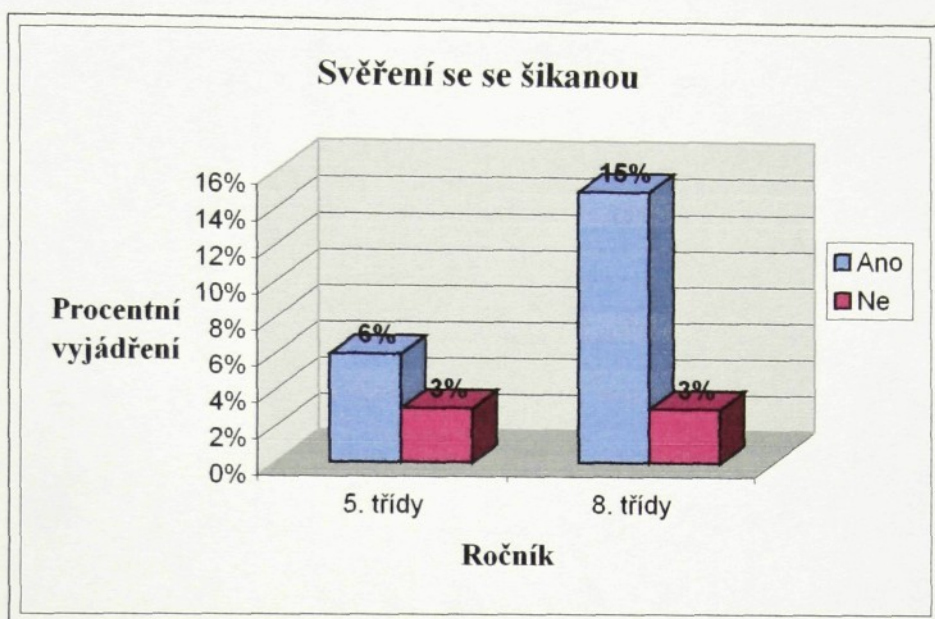
*Jinde – cestou z tréninku z fotbalu, venku před školou, ve škole na chodbě cestou na oběd, ve škole v šatně, ve škole v tělocvičně, ve škole ve frontě na oběd.

V.2.13 Graf k tabulce č. 13

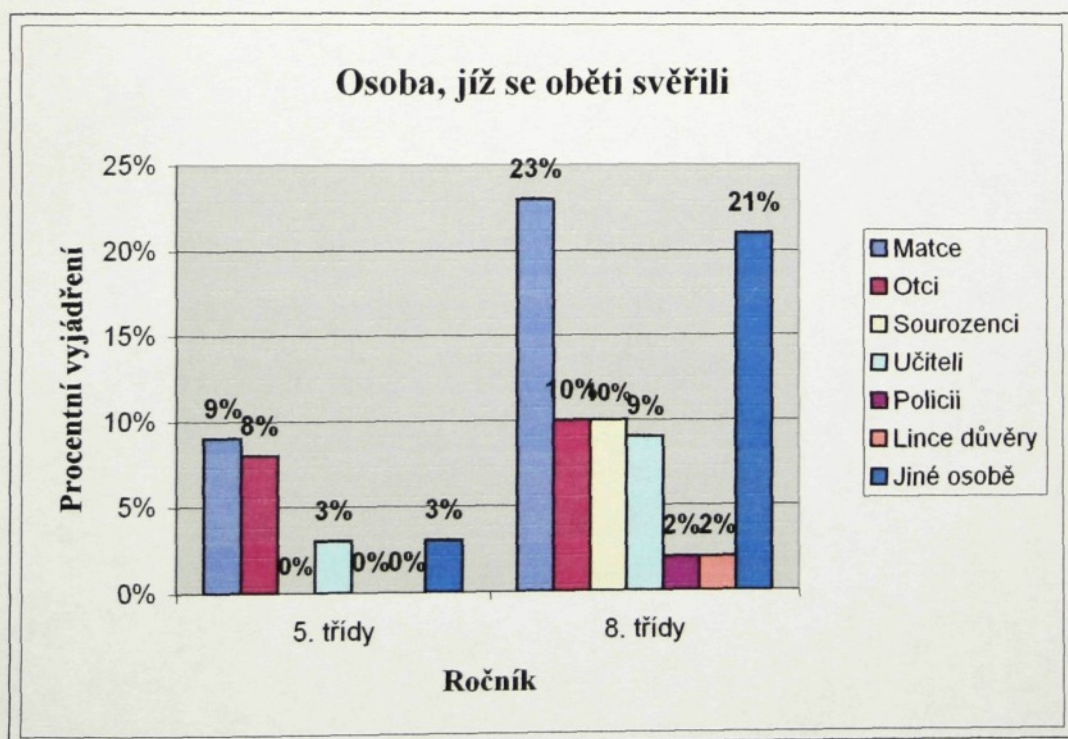
Formy šikánování obětí

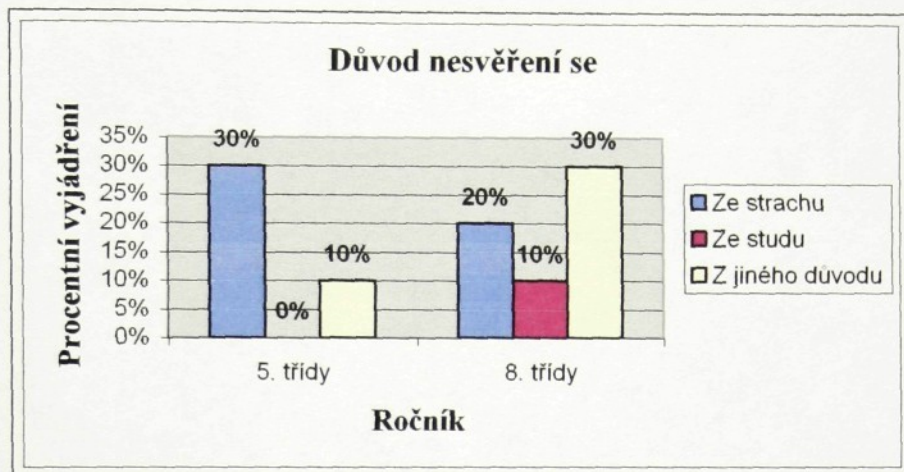
V.2.14 Graf k tabulce č. 14

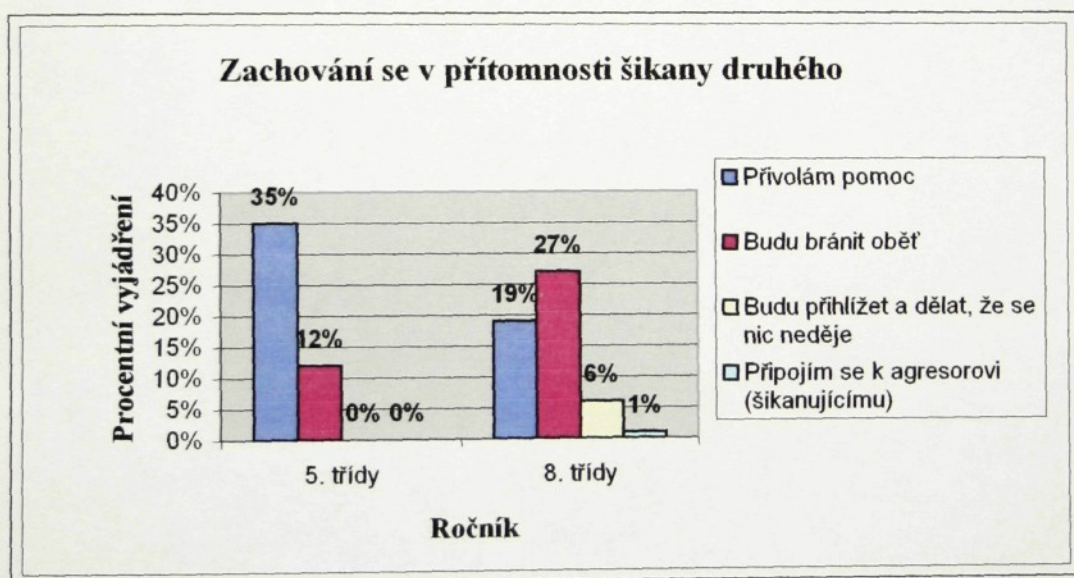
V.2.15 Graf k tabulce č. 15

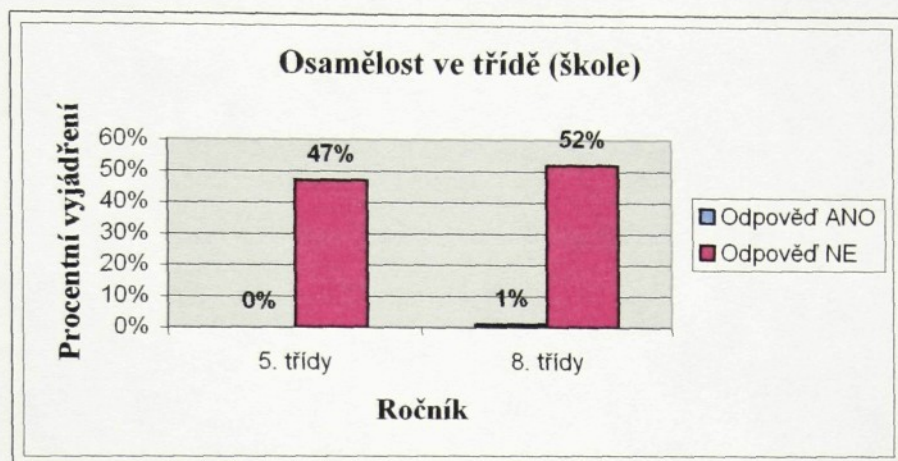
V.2.16 Graf k tabulce č. 16

V.2.17 Graf k tabulce č. 18

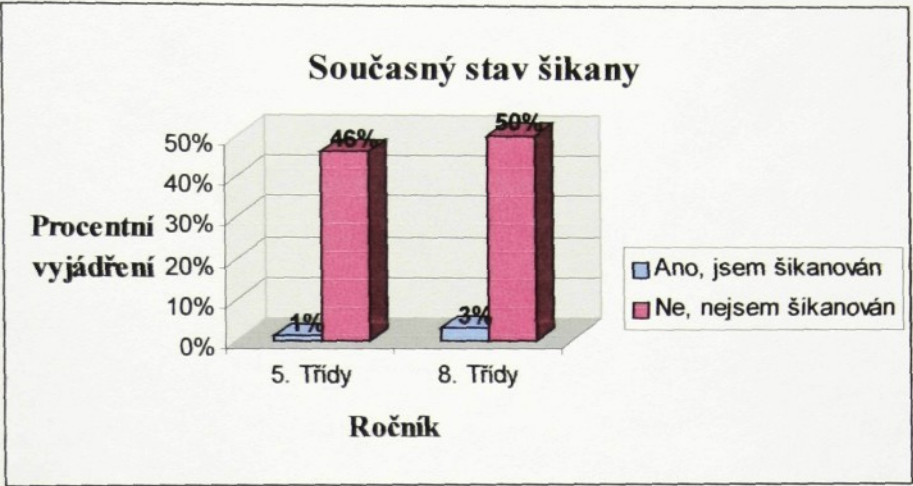

V.2.18 Graf k tabulce č. 19

V.2.19 Graf k tabulce č. 20

VI Seznam použité literatury

- CMUNT, P.: *Šikanování mezi mládeží jako sociálně patologický jev na okrese Česká Lípa*. (Bakalářská práce). Liberec: Technická univerzita v Liberci, fakulta pedagogická, 2003.
- ERB, H. H.: *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Překl. J. Stach. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, ISBN 80-86299-22-8.
- Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-303-X.
- KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-513-X.
- KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1.
- NAKONEČNÝ, M.: *Encyklopedie obecné psychologie*. 2. rozšířené vyd. Praha: Academia, 1997, ISBN 80-200-0625-7.
- PARRY J., CARRINGTON, G.: *Čelíme šikanování sborník metod*. Překl. V. Slavík. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1997, ISBN - neuveden
- ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9.
- SOCHŮREK, J.: *Vybrané kapitoly ze sociální patologie I. díl*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001, ISBN 80-7083-474-3.
- ÚZ č. 282: *Trestní předpisy 2002*. ZÁKON č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ZÁKON č. 141/1961 Sb., trestní řád, ZÁKON č. 200/1990 Sb., o přestupcích. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2001. ISBN 80-7208-253-1.
- 11 VÁGNEROVÁ, M.: *Poruchy adaptace*. 2. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta pedagogická, 1996, ISBN 80-7083-177-4.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Univerzita Karlova, 1997, ISBN - nezjištěn.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Psychologie školního dítěte*. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, 1995. ISBN - nezjištěn.

- VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1.vyd. Praha:Portál,s.r.o, 1999, ISBN 80-7178-214-9.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie*. Praha:Portál,s.r.o, 2000, ISBN 80-7178-308-0.
- ZALETAL, J.: *Kriminologie I. Díl*. 2.vyd. Praha:Policejní akademie ČR, 1995, ISBN 80-85981-15-7.
- ZAPLETAL, J.: *Kriminologie II. Díl*. 2. vyd. Praha:Policejní akademie ČR, 1996, ISBN 80-85981-28-9.